

ODJECI DREYFUSOVE AFERE U HRVATSKOJ JAVNOSTI OD 1894. DO 1906.¹

Potkraj prosinca 1894. francuski kapetan Alfred Dreyfus (1859.-1935.) osuđen je na doživotnu robiju na Vražjem otoku zbog navodne špijunaže u korist Njemačke. On je bio prvi Židov koji je služio u francuskom generalštabu, a osuđen je na temelju lažnih dokaza i krivotvorenih pisama. Kako je bio optužen samo na temelju bordereaau (tj. pisma), bez ikakvih drugih dokaza, cijela afera je uzburkala francuske, ali i europske odnose ponovno 1897. kada je obnovljen cijeli slučaj te je došlo do revizije parnice. Nakon što su se otkrili inkriminirajući dokazi, koji su upućivali na namješteni proces od strane vlade, 1899. Dreyfus je pomilovan, no tek je 1906. prizivni sud poništio presudu iz Rennesa i oslobodio Dreyfusa svih optužbi, da bi mu 1910. godine bili mu vraćeni svi činovi. U ovom članku analiziraju se tekstovi novina iz Hrvatske koje su izlazile u tom periodu (1894.-1906.), način na koji su doživljavale Dreyfusa, kako su o aferi pisale, te da li su identificirale hrvatske Židove sa Alfredom Dreyfusom kao Židovom i kao izdajnikom.

Okolnosti koje su dovele do Dreyfusove afere

Za započeti istraživanje o Dreyfusovoj aferi, nezaobilazno je krenuti od nekih činjenica koje su se dogodile u Francuskoj od 1871. godine, a koje su dovele do afere.

¹ Ovaj tekst prošireno je poglavlje magistarske radnje autorice pod naslovom *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere od 1894.-1899.)*, obranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 2003. pod mentorstvom prof. dr. Mirjane Gross. Za potrebe II. kongresa hrvatskih povjesničara održanog 2004. u Puli, istraživanje je prošireno do 1906., pa je na kongresu održano predavanje pod naslovom "Prikaz Dreyfusove afere (1894.-1906.) u hrvatskoj javnosti" te se u tom obliku objelodanjuje.

Nakon brojnih provokacija Francuska 1870. objavljuje Pruskoj rat. Neposredno nakon francuskog poraza kod Sedana, gdje je bio zarobljen Napoleon III., u Parizu je proglašena Treća Republika. Poslije francuske katastrofe kod Metzja njemačka vojska zauzima Alsace i Lorraine te opkoljava Pariz. Nakon potpisanog mira 28. siječnja 1871. godine, pod pritiskom Bismarcka koji traži legalnog predstavnika za potpisivanje mirovnog sporazuma, održavaju se izbori za Nacionalnu skupštinu. U izborima pobjeđuju ugledni lokalni konzervativci. Zastupnik pariškog okruga Adolphe Thiers (1797.-1877.) i zagovornik mira potpisuje u Versaillesu 26. veljače privremeni Mirovni ugovor, ratificiran 1. ožujka 1871. Iste te godine, desetog svibnja, potpisan je Frankfurtski mirovni ugovor kojim se Francuskoj nameće ratna odšteta od pet milijardi zlatnih franaka, gubitak pokrajine Alsace i jedan dio pokrajine Lorraine s Metzom. Zbog neriješenog političkog sustava, straha od restauracije monarhije, poniženja nakon vojnog poraza, gladi i revolucionarnih previranja u prijestolnici, 18. ožujka 1871. na Montmartreu izbija pobuna građana. Thiers bježi iz Pariza, a u gradu se uvodi vladavina Komune, koja nije bila dugog vijeka (18.III.-28.V). Nakon raspuštanja Komune Thiers se vraća u Pariz i postaje istodobno šef vlade i predsjednik Republike. Time se uviđa da je restauracija monarhije nemoguća, a i jedini legitimni pretendent na prijestolje odbio ju je prihvatiti. Republikanci zadobivaju sve veće simpatije, pa na kraju na njihovu stranu staje i sam Thiers koji ih u početku nije prihvaćao. Zbog toga ga monarhisti prisiljavaju da podnese ostavku (24. svibnja 1873.) i predsjednikom Republike imenovan je maršal Mac-Mahon, inače simpatizer legitimista, a iza njega u sjeni stoji vojvoda de Broglie, orleanist i konzervativac. Od straha da se na vlast ne povrate bonapartisti, orleanisti se zbližavaju s republikancima. U pozadini se Narodna skupština 1875. izjašnjava za republiku i donosi Ustav. Restauracija monarhije nije dolazila u obzir, tako da su na kraju 1879. definitivno pobijedili republikanci koji su zbog svoje fleksibilne i oprezne politike prozvani "oportunistima". Opoziciju republikancima činili su demokratski radikali i jakobinci, predvođeni Clemenceaumontom; tražili su uvođenje "demokratske i socijalne republike", ukidanje Senata, decentralizaciju vlasti i odvajanje Crkve od države.

Između 1881. i 1885. političkim životom zemlje dominiraju republikanci "oportunisti", koji su u nekoliko godina oživotvorili svoje republikanske ideje u nizu zakona (1881. *Zakon o slobodi okupljanja* i *Zakon o slobodi tiska*; 1884. *Zakon o slobodi radničkog udruživanja* i *Zakon o općinama*; 1889. *Zakon o vojsci*) ali su uz to pokazali i svoju laičku orijentaciju jer su otvoreno nastupili u borbi protiv vjerskih redova.

Tijekom devedesetih godina 19. stoljeća Francuska doživljava duboke promjene, a 1893. godine na izborima veliku većinu osvajaju socijalisti, dok su radikali zbog svog sudjelovanja u Panamskoj krizi 1892. djelovali iz pozadine. Zbog straha od dolaska socijalista, vlast 1893./1894. preuzimaju umjereni republikanci, zvani "progresisti" koji su se povezali sa umjerenim konzervativcima. Ovo povezivanje naišlo je na veliki otpor, kako u desnim tako i u lijevim krugovima, da bi na kraju

dovelo do raskola između ljevice i desnice što će se najviše očitovati u *Dreyfusovoj aferi*. Na mjestu predsjednika Francuske Republike tijekom afere promijenila su se četiri predsjednika: Sadi Carnot (1887.-1894), koji je ubijen, Jean Casimir-Perier (1894.-1895.), koji je podnio ostavku, i Félix Faure (1895.-1899.), koji je umro. Završni, Émile Loubet, održao se do 1906. godine.²

Istodobno se uz emancipaciju Židova u brojnim europskim zemljama pojavio i antisemitizam. Antisemitizam se kao novi oblik mržnje prema Židovima pojavio 1873. godine u Njemačkoj. Njemački novinar Wilhelm Marr napisao je 1873. pamflet pod naslovom "Pobjeda židovstva nad njemstvom" i u njemu prvi puta upotrijebio pojam antisemitizam. Novi pojam pravio je razliku između starog antijudaizma i moderne političke, etničke ili rase opozicije prema Židovima. Iz Njemačke se antisemitizam počeo širiti i na ostale europske zemlje. Proširio se na sve oblasti Habsburške Monarhije, a najgore je bilo u Austriji gdje je vođa antisemitskog pokreta Karl Lueger devedesetih godina izabran za gradonačelnika Beča. Međutim do najgorih antisemitskih progona i ubojstava i pljačke došlo je u Rusiji, što je potaknulo masovnu emigraciju Židova. Ni Francuska nije bila pošteđena antisemitske plime. Francuzi su se teško mirili s poniženjem koje im je nanio poraz u ratu protiv Pruske (1870.-71.) te su bili skloni da za to izmisle kojekakva objašnjenja. Za mnogobrojne Francuze Židovi su bili najpogodniji objekt te su ih optuživali da su oslabili francusku obranu. Kada je 1882. katolička banka *Union Générale* objavila stečaj, za to su okrivljene "spletke židovskih bankara". Nacionalizam i klerikalizam udružili su se u antisemitskoj hajci, a francusku parlamentarnu republiku nazivali su *Židovskom republikom*. Antisemitizam je postao zajednički nazivnik za sve one koji su odbacivali Republiku jer da ona ne predstavlja "pravu Francusku". U međuvremenu je cijeli repertoar protužidovskih optužaba skupio novinar Edouard Drumont u knjizi *La France juive (Židovska Francuska)*, koju je objavio 1886. godine. Nekoliko godina kasnije, 1892. Drumont pokreće list *La libre parole* preko kojeg je započeo antižidovsku propagandu, koja je pogodovala nekim vojnim krugovima u Francuskoj koji su se nadali da će doći do rata s Njemačkom. U tom je razdoblju vojna obavještajna služba u više navrata tvrdila da su iz vojne arhive nestajali važni vojni dokumenti te da su predavani njemačkim agentima.³ Cijela stvar je kulminirala početkom devedesetih kada je za špijunažu i odavanje vojnih tajni Njemačkoj optužen Alfred Dreyfus, židovski časnik francuskog glavnog stožera. Čitav njegov proces popraćen je snažnom antisemitskom kampanjom, kako u novinama, tako i na ulici i u parlamentu, te je potaknuo u čitavoj Francuskoj ogroman val neprijateljstva prema Židovima i uzdrmao političke odnose u zemlji.⁴

2 Jean Carpentier, François Lebrun, *Povijest Francuske*, Zagreb, Barbat, 1999, 225-231; *Kronologija Hrvatska-Europa-svijet*, uredio Ivo Goldstein, Zagreb, 1996.

3 Simon Dubnov, *Kratka historija jevrejskog naroda*, Beograd, 1985, 202-204; Mirko Mirković, "Istina nastupa i ništa je neće zaustaviti", *Novi Omanut*, br. 7-8, siječanj-ožujak 1995., 8.

4 Werner Keller, *Povijest Židova od biblijskih vremena*, Zagreb, 1992, 460.

Dreyfusova afera

Alfred Dreyfus (Mulhouse/Mühlhausen, 9. listopada 1859. – Pariz, 12. srpnja 1935.), bio je najmlađi sin od sedmero djece židovskog tvorničara tekstila iz Alsacea. Poticao je iz bogate asimilirane židovske obitelji, koja se preselila u Pariz 1871., odnosno nakon francusko-pruskog rata. Njegovu obitelj krasio je patriotizam prema Francuskoj. U tom svom patriotizmu članovi obitelji ogradili su se od ostalih židovskih doseljenika i nastojali su se prilagoditi galskim običajima zauzimanjem istaknutih položaja u državi. Kako bi što bolje napredovao u društvu, Alfred Dreyfus odlučio se za vojnu karijeru. Studirao je na *École Polytechnique* gdje je diplomirao 1880. kao zastavnik-poručnik. Od 1880. do 1882. usavršavao se za topničkog časnika na Fontainebleau akademiji, a od 1882. zaposlio se u vojsci kao inženjer. Primljen je u 32 konjičku regimentu, a od 1885. promoviran je u poručnika i 1889. u kapetana. Godine 1892. postao je kapetan glavnog stožera, kao jedini Židov.⁵ Iako je imao istaknutu ulogu u francuskoj vojsci, javnost ga je upoznala po nečemu drugom – po suđenju iz kojeg je nastala afera što je pogodila ne samo francusku i europsku javnost na prijelomu stoljeća, već i kršćansko-židovske odnose u cjelini. Po njemu je taj cijeli događaj kasnije prozvan *Dreyfusovom aferom*.⁶

Afera je započela krajem 1894. godine (15. listopada). Tada je topnički kapetan Alfred Dreyfus optužen zbog navodne špijunaže u korist Njemačke. Samojoj osudi prethodili su neki događaji, koji su i doveli do afere. Potkraj ljeta 1894. čistačica ureda vojnog atašea njemačkog veleposlanstva Schwartzkoppena uzela je iz njegove košare za smeće komad poderana papira (*bordereau*) i predala ga majoru Henryu u obavještajnom odjelu francuskog generalštaba. Henry je *bordereau* pokazao svojim šefovima koji su dignuli uzbunu jer je spis sadržavao tajne podatke o topništvu. Pukovnik Fabre i njegov pomoćnik ispitali su popis časnika te su zaključili da postoji sličnost rukopisa *bordereaua* i rukopisa jednog od tih časnika, kapetana Dreyfusa. Topnički kapetan Dreyfus je dobio poziv 13. listopada 1894. da 15. listopada u civilnom odijelu prisustvuje generalnoj inspekciji u ministarstvu rata gdje mu je zapovijedeno da napiše jedno pismo. Nakon što je Dreyfus to uradio, optužen je i stavljen u zatvor, a da nije znao zašto ga optužuju. Kada su mu nakon dva tjedna pokazali *bordereau*, Dreyfus je zaniijekao svaku vezu s time i govorio da to nije njegov rukopis. Istovremeno je major Henry javio novinstvu da je Dreyfus uhićen zbog špijunaže te time započinje novinarska hajka koja je već unaprijed osudila Dreyfusa krivim, ne provjeravajući dokaze. Dana 19. prosinca 1894. sastaje se vojni sud. Budući da optužba na temelju *bordereau* nije bila osobito uvjerljiva, general Mercier je tada predao sudskom vijeću jedan drugi dokument, uskrativši optuženiku i njegovom branitelju

5 *Encyclopedia Judaica*, vol. 6, Jerusalem, 1971, 224;

6 Više o aferi u: Eric Cahm, *L'affaire Dreyfus*, Paris, 1994; Laurent Gerrerreau, Christophe Prochasson, *L'affaire Dreyfus - et le tournant du siècle (1894-1919)*, Pariz, 1994.; Mirko Mirković, Zola ili istina iznad svega, *Novi Omanut*, 52/53, Zagreb, svibanj-kolovoz, 2002, 16-18.

da ga vide. Bilo je to pismo talijanskog vojnog atašea Panizzardija njemačkom kolegi Schwartzkoppenu u kojem se kaže: "šaljem Vam dvanaest planova, koje mi je za Vas predao onaj ološ (cette canaille de) D..." Članovi suda dakako, zaključili su da to može biti samo Dreyfus. Dreyfus je stavljen pred vojni sud te 22. prosinca 1894. jednoglasno osuđen na degradaciju i doživotno zatočenje na Vražjem otoku u Francuskoj Gvajani.⁷ Kako bi na spektakularan način završili sa suđenjem, general Mercier je naredio javnu paradu degradacije koja je obavljena 5. siječnja 1895. na velikom prostoru Vojne akademije u Parizu.

Kao što smo vidjeli, suđenje kapetanu obavljeno je tajno iza zatvorenih vrata, a vodio ga je istražni sudac Du Paty de Clam. Dreyfus je optužen samo na temelju tog popratnog lista *bordereaua* koji je navodno napisao, bez bilo kakvih drugih predočenih dokaza. Iako su se mišljenja vještaka o pismu razilazila, Dreyfus je proglašen krivim. Nakon toga brat kapetana, Mathieu, odlučio je pokrenuti akciju za otkrivanje pravog krivca, a u međuvremenu je 1895. pukovnik Georges Picquart postao glavnim šefom obavještajne službe. U ožujku 1896. su pukovniku Picquartu ponovno preko čistačice iz njemačkog veleposlanstva dostavljeni komadići pode-rana papira uzeti iz košare vojnog atašea Schwartzkoppena. Komadići papira bili su pismo koje je francuski pješadijski časnik Ferdinand Walsin Esterhazy napisao Schwartzkoppenu. Budući da je rukopis Esterhazyja bio identičan rukopisu *bordereaua*, Picquarta je taj dokaz uvjerio u Dreyfusovu nevinost. Ujedno se saznalo da je Esterhazy, mađarski grof, odan kocki, lagodnom životu i pun dugova, pa ne bi bilo ništa čudno da je dokumente prodao da se izvuče iz financijskih problema. Picquart je javio glavaru glavnog stožera generalu Boisdeffre da je Dreyfus nevin te da krivica pada na jednog drugog oficira, bojnika Walsin Esterhazyja. General Boisdeffre je zbog političke popustljivosti i vojnog ugleda odbio obnovu procesa, a Picquarta je premjestio na drugu službu u Tunis, kako bi zataškao cijelu situaciju. No Picquart je sumnju o Esterhazyjevoj izdaji prije odlaska povjerio svom prijatelju, pariškom odvjetniku Louisu Lebloisu, koji je o tome obavijestio uglednog senatora iz Alsacea i potpredsjednika Senata Scheurer-Kestnera. Istovremeno je Dreyfusova obitelj, uvjerena i dalje u njegovu nevinost, uz pomoć Bernarda Lazarea objavila brošuru *Une erreur judiciaire; la vérité sur l'affaire Dreyfus* u kojoj je progovorila o aferi i u kojoj su sabrane sve sumnje u opravdanost osude. U međuvremenu je 1896. bankar Castro u časopisu *Le Matin* vidio fotografsku reprodukciju inkriminiranog *bordereaua* i ustanovio da je rukopis pisma identičan rukopisu oficira koji od njega posuđuje novac - Esterhazyja. U jesen 1897. Scheurer-Kestner pokušao je odrediti novu istragu. Na to je brat osumnjičenog Mathieu podignuo optužbu protiv Walsin-Esterhazyja, optužujući ga da je on napisao popratno pismo. U prosincu je ministar rata general Billot u Senatu odbio zahtjev Scheurer-Kestnera za pokretanjem istrage, a predsjednik vlade Méline obaviješten o otkriću, usprotivio se pokušaju revizije. Ne

7 Hannah Arendt, *Izvori totalitarizma- Antisemitizam*, Beograd, 1998., 91-123.

postigavši ništa legalnim putem, u jesen 1897. odvjetnik Leblois priopćio je činjenice o Dreyfusu poznatom francuskom romanopiscu Emilu Zoli koji započinje svojim člancima u *Figarou* borbu za pravednošću i oslobođenje Dreyfusa. U prosincu Zola prekida niz svojih članaka, jer su čitaoci smatrali da je Dreyfus, budući da je osuđen, kriv i masovno su otkazivali pretplatu *Figarou*. U siječnju 1898. Esterhazy je izveden pred sud i oslobođen optužbe za veleizdaju. Istodobno je krajem 1897. i Georges Clemenceau, urednik *L'Aurore*, započeo bitku za obnavljanje parnice. Ubrzo mu se pridružio Emile Zola koji je u Clemenceauovim novinama *L' Aurore*, 12. siječnja 1898. objavio otvoreno pismo upućeno francuskoj vladi *J'accuse! (Optužujem!)*. U pismu je optužio generale Merciera, Billota, Boisdeffrea i suca Paty de Clama za urotu i prikrivanje istine. Od njih su neki označeni kao sukripci, drugi da su skrivali dokaze o nevinosti Dreyfusa, a treći da su se zločinački ponijeli. Učinak Zolina pisma bio je golem. Nakon toga Picquart je uhapšen na temelju špijunskog zakona i otpušten iz vojske, Scheurer-Kestner postao je meta divljačkih napada studenata i izgubio je svoj položaj u Senatu, a Zola je u veljači 1898. izveden pred sud zbog toga što je oklevetao francusku vojsku i generale.

Zolino otvoreno pismo izazvalo je ogorčena neprijateljstva u Francuskoj između militarističke desnice i republikanske ljevice te između antisemitskih nacionalista i klerikalaca s jedne i branitelja prava i slobodne misli s druge strane te je dovelo cijelu aferu pred lice javnog svjetskog mnijenja. Zola je zbog pisma osuđen od redovnog i prizivnog suda na godinu dana zatvora i 3.000 franaka globe, no u međuvremenu se sklonio u Englesku. Na ulicama francuskih gradova ubrzo su uslijedili antisemitski izgređi. U kolovozu 1898. obustavljena je parnica protiv Walsin Esterhazyja, da bi nedugo potom otpustili ga iz vojske zbog pronevjere. Nakon toga Esterhazy je otišao do britanskog novinara, kojem je rekao da je on autor *bordereaaua*, koji je krivotvorio Dreyfusovim rukopisom po naređenju svojeg ranijeg pretpostavljenog šefa kontraobavještajne službe Henryja. Nekoliko dana kasnije član francuske obavještajne službe Henry priznao je krivotvorenje pisma te nekoliko drugih spisa iz tajnog Dreyfusovog dosjea, na temelju kojih ga je ministar rata Cavaignac optužio za veleizdaju. Henry je zatvoren i, shvativši svu težinu situacije, u ćeliji je izvršio samoubojstvo.

Potaknut samoubojstvom krivotvoritelja, bijegom Esterhazyja iz Francuske, osnivanjem *Lige za prava čovjeka*, prizivni je sud naložio ponovnu istragu u slučaju Dreyfus. Picquart je oslobođen iz zatvora, a Zola se 5. srpnja 1899. vratio u Pariz. Nakon toga došlo je do revizije parnice tijekom koje su Cavaignac i general Boisdeffre odstupili sa svojih položaja. U lipnju 1899. prizivni sud poništio je prvobitnu presudu iz 1894. protiv Dreyfusa i odredio reviziju procesa. Revizija se odvijala tijekom kolovoza 1899. u Rennesu, uz prisustvovanje Dreyfusa koji je na suđenje doveden sa Vražjeg otoka.

Usprkos odobravanja revizije, francuski Generalštab nije mogao dopustiti da Dreyfus bude oslobođen, jer bi za sve ispali krivi generali, što bi dovelo do nereda u Francuskoj, pa je 1899. potvrdio svoju odluku o Dreyfusovoj krivnji iz 1894. Iako je

presuda ponovljena 19. rujna 1899., uz smanjenje kazne na deset godina i degradaciju, uz priznatih već pet godina provedenih na Vražjem otoku, Dreyfusa je 19. rujna predsjednik Republike Émile Loubet pomilovao. Tjedan dana kasnije Dreyfusu se Predsjednik Republike ispričao, no Dreyfus nije želio ostati pri donesenoj odluci već je tražio i vraćanje vojnih časti. Kako je 1900. godine u Parizu otvorena svjetska izložba, poslanički dom je velikom većinom glasovao protiv bilo kakve daljnje revizije u slučaju Dreyfus. U studenom 1900. sva suđenja i parnice koje su se nadozivale na Dreyfusovu aferu ukinute su općom amnestijom, no Dreyfus nije želio da taj zakon obuhvati i njega, već je želio dokazati svoju nevinost i 1903. ponovno je tražio novu reviziju parnice. Njegov zahtjev je zanemarivan sve do trenutka kada je Clemenceau postao premijer Francuske Republike. 12. srpnja 1906. prizivni sud je poništio presudu iz Rennesa i oslobodio Dreyfusa svih optužbi. Međutim, prizivni sud nije bio opunomoćen za oslobađanje od ovakve optužbe vojnog suda i trebalo je ponovno zatražiti suđenje. Još jedna revizija parnice iako uz brojne dokaze u korist Dreyfusa ne bi donijela ništa oslobađajuće. Dvije godine kasnije, 4. srpnja 1908. za prijenosa Zolinih posmrtnih ostataka u Pantéon, nacionalistički novinar Gregory ispalio je dva hica na Dreyfusa i ranio ga u ruku. Za saslušanja je izjavio da nije u Dreyfusa pucao kao u osobu, već u ustrojstvo koje stoji iza njega. To je ujedno bio i završni epilog afere.⁸

Zbog svega toga Dreyfus nikada nije bio oslobođen optužbe u skladu sa zakonom mada je kasnije promaknut u čin generalštabnog majora i odlikovan uz vojne počasti ordenom Legije časti. Cijela afera Dreyfus je završena tek 1995. kada je i francuska vojska priznala nevinost Dreyfusa.⁹

Dreyfusova afera razbuktala je francuske strasti i podijelila kako Francusku tako i ostale europske države na *drajffusare* i *antidrajffusare*. S jedne strane stajala je klerikalna i nacionalistička desnica s *Ligom Patriota*, a s druge strane republikanska ljevica s *Ligom za prava čovjeka* te znatan broj istaknutih intelektualaca pisaca, znanstvenika i profesora sveučilišta. Dok je većina članova Francuske akademije bila na *antidrajffuskoj* strani, većina sveučilišnih nastavnika bila je na strani *drajffusara*. Afera je bila golema kušnja za francusko društvo Treće Republike, koju je zapljusnuo val nacionalizma i antisemitizma.¹⁰ Tijekom afere konzervativna desnica pokazala se nacionalističkom, militarističkom i antisemitskom, a ljevica demokratskom koja je, stavši u obranu ljudskih prava, izražavala čak pacifizam i antimilitarizam. U aferi veoma važnu ulogu, ako ne i ključnu, imale su francuske novine.¹¹

8 M. Mirković, Zola ili istina iznad svega, 10.

9 H. Arendt, *Antisemitizam*, 91, *Encyclopedia Judaica*, 6, 224; L. Gerrerreau, C. Prochasson, *L'affaire Dreyfus*; E. Cahm, *L'affaire Dreyfus*, 11-233; Al. Klein, Prije 30 godina, *Jevrejski glas*, br. 39, 13. decembra 1929.; Aleksandar Klein, Dreyfus, *Jevrejski narodni kalendar*, 1935.-1936., Beograd-Zagreb, 1936., 161-166.

10 M. Mirković, "Istina nastupa i ništa je neće zaustaviti", 8.

11 J. Carpentier, F. Lebrun, *Povijest Francuske*, 231.

Dreyfusova afera je u svojoj biti bila jedan nesavršen zločin časnika glavnog stožera koji su širili krivotvorine po Parizu, a glavni junak cijele afere nije bio Dreyfus već Clemenceau, te je cijela afera zapravo započela panamskim skandalom da bi vrhunac doživjela na Dreyfusu.

Sve je počelo s izgradnjom Sueskog kanala 1880.-1888. u kojem je sudjelovala *Panamska kompanija*, koja je javnim zajmovima uz podršku Parlamenta skupila veliku količinu novaca. Kada je kompanija bankrotirala uvidjelo se da je svojom propašću uništila pola milijuna Francuza srednje klase. Panamski skandal iznio je na vidjelo dva otkrića. Prvo je razotkrio činjenicu da su članovi Parlamenta i civilni službenici postali poslovni ljudi, a kao drugo pokazao je da su posrednici između kompanije i državne institucije bili isključivo Židovi i to došljaci. Sa strane panamskog skandala stajala je vojska prividno imuna na potkupljivanje i još uvijek s monarhističkih simpatijama. Republika se nikada nije usudila da vojskom vlada, čak ni kada su časnici javno izražavali monarhističke simpatije. Većina časnika francuske vojske pripadala je aristokratskim obiteljima, čiji su se preci borili protiv svoje domovine tijekom revolucionarnih ratova. Ti časnici bili su pod velikim utjecajem klera (posebice jezuita). Dio katoličkih političara smatrao je da može iskoristiti francusku vojsku za svoje ciljeve jer je ona bila uglavnom antirepublikanska. Restauracija monarhije činila se nemogućom, a pojedinci iz redova građanstva zauzimali su važna mjesta u državi, isključujući iz politike aristokraciju. Uz sve to, novi građanski slojevi, koji su se naglo bogatili ugrožavali su položaj stare političke elite – aristokracije, koja pomalo iščezava iz javnog političkog života, zadržavši svoj utjecaj samo na lokalnoj razini. Samo se francuska vojska još uvijek uspijevala oduprijeti promjenjivom društvu u Francuskoj u kojoj su se vrlo brzo smjenjivale političke stranke na vlasti. Odbijanje države da demokratizira i liberalizira vojsku i podvrgne je civilnim vlastima, napravilo je od vojske cjelinu, odnosno oružanu silu unutar Francuske koja nije bila dio tzv. "francuske nacije" i od koje je Republika uvijek mogla strahovati da se ne okrene protiv nje i proglasi monarhiju. Koliko je ta vojska bila odijeljena od Republike, i predstavljala grupu koja je branila svoje povlastice bez obzira na državu, pa čak i protiv nje, najbolje pokazuje Dreyfusova afera. Nakon što se pokazalo da je obavještajna služba tvornica falsifikata, vojska je bila ozbiljno kompromitirana, a s time i crkva, što će dovesti do njezinog potpunog gubitka političkog utjecaja u Francuskoj. Istovremeno dok su se vojska i crkva u Francuskoj pokušavale održati na političkoj sceni, otvarala su se vrata prijemu Židova u visoko francusko društvo i vojsku. Ugledne židovske obitelji pokušavale su preuzeti istaknutu ulogu u francuskom društvu, družeći se s francuskom aristokracijom te su kao i ona pokušavale svoje sinove ubaciti u vojne službe. Upravo tu su počeli prvi sukobi. Prijem Židova u visoko društvo bio je relativno miroljubiv, ali kada su počeli tražiti jednakost u vojsci, novopridošli židovski časnici su se suočili s odlučnim protivljenjem jezuita, koji još nisu bili spremni na toleranciju i koji su javno predstavljali antisemitsku propagandu.¹²

12 H. Arendt, *Antisemitizam*, 87-88, 102-106.

Dreyfusovom procesu prethodili su brojni događaji koji su pokazivali kako Židovi pokušavaju izboriti svoje mjesto u vojsci te kako vlada netrpeljivost prema njima. Zbog stalnih uvreda, nekolicina židovskih časnika morala se stalno boriti u dvoboju, a kao sekundant tih dvoboja često se pojavljivao Esterhazy. Još uvijek je nejasno da li je Dreyfusova osuda bila sudska greška koja je unijela razdor u Francusku ili je glavni stožer namjerno podmetnuo krivotvoreni *bordereau* da bi u kratkom postupku kaznio jednog Židova kao izdajnika, i time ukazao na štetnost Židova u društvu. U prilog ovoj drugoj konstataciji ide i saznanje da je i katolički tisak cijelog svijeta bio protiv Dreyfusa i optuživao ga je za izdaju. Članci objavljavani po europskim novinama tražili su da se Židovi isključe iz nacije u Francuskoj, Njemačkoj, Austriji i Italiji. Kasnije, početkom 20. stoljeća kada se shvatilo da je Dreyfus bio žrtva jedne obične namještaljke i da je nevin, društveni interes za Židove i politički antisemitizam splasnio je u Francuskoj, ali posljedice afere osjećaju se još i danas.¹³

Odjeci Dreyfusove afere u Hrvatskoj od 1894. do 1906. godine

Odjek Dreyfusove afere u hrvatskom novinstvu na početku izbijanja 1894. godine

Događaji oko Dreyfusove afere nisu ostali bez odjeka ni u Hrvatskoj. Afera je bila tema svih novina koje su u to vrijeme izlazile, bile one političke, kulturne ili gospodarske. Hrvatski listovi, ovisni o stavu urednika ili političke grupe, pa i pojedinaca su se za vrijeme Dreyfusove afere stavljali na jednu od strana, za Dreyfusa ili protiv. Frankovačko *Hrvatsko Pravo* jedno je od rijetkih hrvatskih listova koje nije unaprijed osuđivalo Dreyfusa kao veleizdajnika bez potrebnih dokaza te je ocjenjivalo cijelu situaciju oko afere “sablaznjujućom protužidovskom hajkom”, no ono se pojavilo tek u drugoj fazi afere, odnosno u vrijeme revizije.¹⁴

Prve novine u Hrvatskoj koje su objavile da je počeo proces protiv Dreyfusa, bila je dubrovačka *Crvena Hrvatska* (1891.-1914.)¹⁵ s tekстом da je u Francuskoj u prosincu 1894. optužen kapetan Dreyfus. U tekstu piše da je Dreyfus “prodao planove

¹³ H. Arendt, *Antisemitizam*, 88-108.

¹⁴ Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895-1903*, Zagreb, 2001., 76, 211-215. *Hrvatsko Pravo*, politički dnevnik izlazi od 2. studenog 1895. pa sve do 1932. uz prekide. Prvi urednik frankovačkog dnevnika bio je književnik i prevoditelj ruskih klasika Martin Lovrenčević sve do 1900. kada ga zamjenjuje Josip Zoček. Po Matkoviću, većina suvremenika, publicista i povjesničara nazivala je članove ČSP-a *frankovcima* polazeći od teze da je Josip Frank bio najvažniji prvak ČSP-a, iako su se oni sami nazivali starčevićancima. Tako će se i u ovom radu da pripadnike ČSP-a koristiti termin *frankovci*.

¹⁵ Marjan Diklić, Supilova “Crvena Hrvatska” 1891.-1899., *Croatica Christiana Periodica*, 28, Zagreb, 1991., 210-216; Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848.-1918.*, Dubrovnik, 1980., 17-18. *Crvena Hrvatska*, izlazi od 1891.-1914. u Dubrovniku. Od 1891. do 1899. urednik lista bio je Fran Supilo (1870.-1917.) pa je list imao uz narodnjačko i pravaško obilježje. Nakon Supilova odlaska 1901. *Crvena Hrvatska* je sve više pod utjecajem narodnjačkog kruga, a nakon fuzije Narodne hrvatske stranke i Stranke prava u Dalmaciji djeluje u duhu politike Hrvatske stranke koja je nastala fuzioniranjem.

francuske mobilizacije stranoj državi” te da “francuske novine zahtijevaju, da ga se javno pred vojskom degradira”.¹⁶ Petrinjski *Banovac* (1889.-1919.)¹⁷ popratio je slučaj sličnim komentarom, još uvijek ne spominjući Dreyfusovo židovsko podrijetlo.¹⁸ *Hrvatska* (1886.-1895.)¹⁹ do raskola zajednički pravaški list, pratila je izvještajima cijeli proces protiv kapetana Dreyfusa, “porieklom Niemca”, kako su za njega govorili.²⁰ Jedino *Hrvatska* donosi vijest da su u Francuskoj uhićena dvojica njemačkih časnika koji su možda Dreyfusovi sukrivci.²¹ U članku “Degradacija kapetana Dreyfusa” objavljenom nakon izricanja osude, opisuju cijeli prizor degradiranja i u tekstu citiraju posljednje riječi Dreyfusa prije gubitka svih vojnih časti: *Kunem se, da me nedužnog degradirate. Živjela Francuska!*²² Slično su taj čin popratile i režimske *Narodne novine*,²³ u članku pod istim naslovom kao i u *Hrvatskoj*.²⁴ *Prosvjeta* (1893.-1913.),²⁵ časopis za zabavu, znanost i umjetnost su jedine novine koje su degradiranje Dreyfusa popratile slikom preuzetom iz francuskog časopisa *Le Petit Journal* u veljači 1895. godine.²⁶ Vukovarske *Sriemske novine* (1891.-1914.)²⁷ popratile su vijest o Dreyfusu samo jednom rečenicom da je od ratnog suda u Parizu kapetan Dreyfus osuđen na

16 *Crvena Hrvatska*, br. 52, 29. decembra 1894.; br. 2, 2. januara 1895.

17 Josip Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, Golden marketing, Tehnička knjiga, Zagreb, 2003., 247, 340. U Petrinji na inicijativu Stjepana Pejakovića, tadašnjeg načelnika 1889. počinje izlaziti tjednik *Banovac*, list za “pouku, trgovinu, obrt i gospodarstvo”. List je podupirala opozicija Nezavisne narodne stranke, a održao se trideset godina sve do 1919. kada je zabranjen.

18 *Banovac*, br. 46, 17. studeni 1894.

19 J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, 246, 291. Nakon osude Davida Starčevića, kako formalno list *Sloboda* ne bi bio zabranjen, 30. I. 1886. mijenja ime u *Hrvatska*. *Hrvatska* pod ovim imenom izlazi od 1886. do 1895., a od 1895. preimenovana je u *Hrvatsku Domovinu* te pod ovim imenom izlazi sve do kraja 1902. 24. III. 1903. *Hrvatska* se i *Hrvatsko pravo* stapaju u jedno glasilo svih starčevićanskih frakcija kao novo *Hrvatsko pravo*.

20 *Hrvatska*, br. 254, 9. studenog 1894.; br. 256, 12. studeni 1894. - brzojavi iz Pariza. Njemački poklisar izjavio je da Dreyfus nije dao nikakvih podataka njemačkom vojnom atašeu, niti komu drugome. br. 261, 17. studeni 1894.; br. 288, 20. prosinca 1894.; br. 277, 6. prosinca 1894.; br. 288, 20. prosinca 1894.; br. 290, 22. prosinca 1894.; br. 291, 24. prosinca 1894.; br. 294, 29. prosinca 1894.

21 *Hrvatska*, br. 260, 16. studeni 1894.

22 *Hrvatska*, br. 5, 7. siječnja 1895.

23 J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, 81-113; Ana i Ivo Perić, *Narodne novine 1835-2005, Povijesni prikaz, Narodne novine-Zbornik uz 170. obljetnicu neprekidnog izlaženja 1835.-2005.*, Zagreb, 2005., 21-165. Gajev list pojavio se pod naslovom *Novine horvatzke*. One su više puta mijenjale svoj naslov, a jedna od tih varijanti bila je *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske*. Naslovi su se mijenjali ovim slijedom: *Novine horvatzke* (prosinac 1835.-siječanj 1836); *Ilirske narodne novine* (siječanj 1836.-siječanj 1843); *Narodne novine* (siječanj 1843.-ožujak 1844.); *Novine horvatsko-slavonsko-dalmatinske* (ožujak 1844.-prosinac 1846.); *Novine dalmatinsko-hervatsko-slavonske* (siječanj 1847.-lipanj 1849.); *Narodne novine* (srpanj 1849.-travanj 1853.); *Carsko -kr. službene narodne novine* (svibanj 1853.-prosinac 1860.); *Narodne novine* (siječanj 1861.-do danas).

24 *Narodne Novine*, br. 5, 7. siječnja 1895. - *Degradacija kapetana Dreyfusa*

25 *Prosvjeta* je list za zabavu, znanost i umjetnost, a onda kasnije časopis za pouku i zabavu. List je izlazio u Zagrebu od 1893. do 1913. Od 1893. do 1894. urednik je bio Josip Zoček, od 1894. do 1898. Vjekoslav Fleišer, od 1898. do 1899. Velimir Deželić, od 1900. do 1908. Velimir Deželić i Emilij Laszowski i od 1908. do 1913. Oron Szwawik.

26 *Prosvjeta*, br. 3, 1. veljače 1895., 93-94 - *Degradacija francuskog kapetana Dreyfusa*; Slika u *Prosvjeti*, preuzeta je francuskih novina *Le Petit Journal*, br. 217, 13. Janvier 1895.

27 Vlado Horvat, Filip Potrebita, Uspon građanskog Vukovara 1850-1918. godine, *Vukovar, vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, Zagreb, 1994., 195; *Sriemske novine* izlazile od 1891.-1914. u Vukovaru. Urednik im je bio Ernest Jančić, a njega od broja 17. -1. ožujak 1899. zamjenjuje Hinko Sudar.

doživotni progon i gubitak vojnih časti.²⁸ Dakle, početak Dreyfusove afere hrvatske novine su pratile prilično neutralno, bez ikakvih osobnih komentara, donosile su samo činjenične stvari o događaju i pisale bez predrasuda.

Pisanje hrvatskih novina o Dreyfusovoj aferi od revizije 1897. do 1906.

Kako je afera ponovno pokrenuta 1897. godine, hrvatske novine počinju je pratiti sa većim zanimanjem, nego što su to činile u trenutku prve osude, donoseći sada i komentare i osobne utiske urednika, pojedinaca i dopisnika. Režimske dnevne *Narodne Novine* (dalje *N.N.*, op. a.) po obnovi parnice u studenom 1897. u prvom članku donose kronologiju cijele afere. Dreyfusa smatraju nesretnikom, u čiju obranu je stao njemački car, ali ga je bez obzira na to, javno mnijenje uz tisak optužilo, jer žele odmazdu zbog Alsacea i Lorraine. Prema njima, zalaganjem potpredsjednika Senata Scheurer Kestnera razvoj cijele afere se mijenja, jer ga on smatra nevinim, a aferu pravnom zabludom.²⁹ Kasnije u svakodnevnim priložima prate zbivanja oko Dreyfusa i događaje u Francuskoj.³⁰ U siječnju 1898. u *N.N.* prvi puta se ne iznose samo gole činjenice o aferi, već nepoznati autor (možda urednik, op.a.) daje vlastite impresije o Dreyfusu i njegovom slučaju. Autor postavlja pitanje: "Jeli kriv Dreyfus?? Što ako se sudište prevarilo u svom zaključku??". Nakon toga autor ističe da je Dreyfus "Izraeličanin iz Alzasa" optužen za izdaju i da je javno mnijenje zbog toga zlorabilo tu činjenicu protiv svih Židova, mišljenjem "izdajica je Židov – evo, kakvi su Židovi, dakle dolje s njima!" te da Židovima nije preostalo ništa drugo nego da dokažu da je Dreyfus nevin. Autor u tekstu ne zagovara slobodu Dreyfusa niti ga osuđuje, ali su po njemu nepravilnosti u postupku vidljive, iako one ne dokazuju da je Dreyfus nevin, već upućuju na preispitivanje istinitosti sudačkog pravorijeka.³¹ Pred kraj siječnja 1898. nepoznati autor (možda urednik *N.N.* Janko Ibler ili netko u ime uredništva, op.a.) u uvodnom članku pod naslovom "Antisemitizam" piše da je cijela afera oko Dreyfusa oživjela antisemitski pokret u Francuskoj. Autor članka smatra da bi se "po zdravom razumu moralo pitanje Dreyfusa posvema razlučiti od pitanja semitskog ili antisemitskog. Istina jest, da je Dreyfus Židov. Ali, bio on kriv ili nevin, a ni mala činjenica, da je Židov, ne odlučuje o moralnosti i patriotizmu njegovih istovjernika ili suplemenika... Ako je Dreyfus izdao svoju domovinu, zločin njegov pada na njegov samog, ali ne kalja nikog drugog".³² Po autoru, Dreyfus je osuđen zakonito i pravilno, a opet njegovi branitelji nisu iznijeli niti jedne činjenice koje govore protiv njega. Osvrće se i na cjelokupnu antisemitsku hajku koja je

28 *Sriemske Novine*, br. 103, 26. prosinca 1894.

29 *Narodne Novine* br. 253, 5. studeni 1897.

30 *Narodne Novine*, br. 257, 9. studeni 1897.; br. 258, 11. studeni 1897.; br. 261, 15. studeni 1897.; br. 263, 17. studeni 1897.; br. 267, 22. studeni 1897.; br. 268, 23. studeni 1897.; br. 270, 25. studeni 1897.; br. 278, 4. prosinca 1897.; br. 280, 8. prosinca 1897.; br. 282, 10. prosinca 1897.; br. 292, 22. prosinca 1897.

31 *Narodne Novine* br. 5, 8. siječnja 1898.

32 *Narodne Novine* br. 23, 29. siječnja 1898. tekst pod nazivom *Antisemitizam*.

nastala oko Židova u Francuskoj i na pogubnu teoriju po kojoj se pogreška jednog ili nekih pripisuje svim članovima etničke, vjerske ili društvene skupine. Prema njemu, antisemitizam nije samo “nepravedan i nemoralan, već je u svojim posljedicama opasan i poguban po ekonomsku podlogu društva. Hajka na Židove znači često hajku na kapital židovski”.³³ Zbog svih ovih činjenica autor ne želi iz toga izvoditi nikakvih općenitih antisemitskih zaključaka. U rujnu 1898. uredništvo u uvodnom članku piše da “Dreyfusova afera ne da francuskom novinstvu, da odahne, niti da obrati svoje zanimanje bilo kakvom drugom predmetu...” i da je Dreyfus kriv ili ne, dao povoda najvećim neprilikama u Francuskoj, koje su teže i pogubnije od samog njegovog zločina. Zbog toga uredništvo se opravdava čitateljstvu da ne žele previše smetati s ovom stvari koja ih se malo tiče i koja je u daljini, a zanima ih samo kao rijetka pojava u kulturnom svijetu ali da su ipak pratili svaki važniji okret vezan za aferu. Nisu sigurni da li će revizija osloboditi krivnje Dreyfusa i o tome ne žele raspravljati već samo napomenuti da svaki sud može pogriješiti, pa i ratni, koji je osudio Dreyfusa.³⁴ Ne iznenađuje ih kada vrhovni sud dokida osudu ratnog sudišta i sazivlje novo sudište.³⁵ Kao i vrhovno kasaciono sudište i uredništvo *N.N.* pod Iblerom smatra da je prva osuda protiv Dreyfusa bila nekorektna te da njegova krivnja nije dokazana ni u novoj parnici, ali je dokazala da u Francuskoj ima mnogo toga (generala spletkara, zločinaca falsifikatora...), što se nije moglo očekivati za visoko francusko društvo.³⁶ Nakon ponovne osude uredništvo *N.N.* piše, da što se tiče njih, oni su u Dreyfusovoj stvari zauzimali stanovište da je osuda iz 1894. isključivo pravosudna stvar, o kojoj nema nitko prava suditi i da je pravedno riješena. Nakon saznanja o falsifikatima, počeli su sumnjati na nekorektnosti te da su na optužbu i osudu djelovale “struje koje su u slabom savezu sa čistim pravosudjem”. Nakon 3. lipnja 1899. za njih više nije postojala sumnja da je Dreyfus nevino optužen.³⁷ Na kraju uredništvo pozdravlja i opravdava pomilovanje Dreyfusa.³⁸

Napomenula bih ovdje jednu neobičnu činjenicu a ta je da je izvjestitelj i dopisnik iz Pariza koji je pratio aferu za *Narodne Novine* bio Hinko Hinković, po rođenju Židov.³⁹ U početku je pisao o Zolinoj parnici, da bi se krajem 1898. javio s priložima o Dreyfusu.⁴⁰ On je u svojim dopisima pisao da ne zna da li je Dreyfus kriv ili ne,

33 *Narodne Novine* br. 23, 29. siječnja 1898.

34 *Narodne Novine* br. 222, 28. rujna 1898.

35 *Narodne Novine* br. 126, 5. lipnja 1899.

36 *Narodne Novine* br. 198, 28. kolovoza 1899.

37 *Narodne Novine* br. 207, 11. rujna 1899.

38 *Narodne Novine* br. 217, 22. rujna 1899.

39 Josip Horvat, *Zapis iz nepovrata 1900-1941*, Zagreb, 1984., 344-345; Rukopis *Židovskog biografskog leksikona*, ured. Ivo Goldstein, Hinko Hinković, pravim imenom Moses Heinrich, (Vinica 1854. – Zagreb 1929.), rođen u obitelji židovskih trgovaca, publicist, pravnik, političar, ali kao i Frank pokršten prilikom ženidbe. Sredinom osamdesetih godina postaje branitelj, te politički zastupnik u Ivanić-Gradu i Samoboru. Bio je član pravaške stranke do 1886. Kada je istupio iz stranke 1887., predao je svoj mandat saborskog zastupnika i povukao se iz političkog života te se posvetio odvjetništvu. Boravio je u Londonu i Parizu (1895.-1901.) odakle se javlja kao dopisnik s esejima. U inozemstvu se učlanio u masonsku ložu.

40 *Narodne Novine* br. 42, 22. veljače 1898.

dok ne vidi dokazni materijal kao pravnik, no da je najbolje cijelu stvar prepustiti vrhovnom sudištu.⁴¹ Početkom 1899. Hinković u svojim dopisima iz Pariza počinje optuživati *Narodne Novine* da su prešle u tabor *dreyfusovaca* te da se on kao pravnik s njihovim stavom ne slaže, jer novine sadržajem svojih tekstova ukazuju čitateljstvu na činjenicu da će nesretnika osloboditi, a to po Hinkoviću nije istina. Za njega kao i za cijeli hrvatski narod, konstatacija da li je Dreyfus kriv ili ne, ne bi trebala biti ni političko ni vjersko pitanje. Već bi se u svemu tome hrvatski narod trebao držati ravnodušnim, a samo poistovjećivanje Dreyfusa kao izdajice s cijelim židovskim narodom je po njemu “glupost”, tim više što taj svoj stav opravdava u članku riječima: “Ako je pasmina izraelitska rodila Judu, nije li rodila Isusa?”⁴² Hinković se javlja s novim dopisom nakon ponovne osude Dreyfusa, pišući kako su se potvrdile njegove riječi da će Dreyfus biti ponovno osuđen ako dođe do revizije parnice. Zaključuje da je imao pravo i krivo, jer je Dreyfus osuđen, ali se druga osuda bitno razlikuje od prve pa se javlja sumnja da li je Dreyfus veleizdajnik ili nije, mada on smatra da je Dreyfus kriv. Urednik *Narodnih Novina* J. Ibler odgovorio je na njegov dopis, kako se on, ni uredništvo ne slažu s stavom pariškog suradnika Hinkovića jer je on na strani *antidreyfusarda* te je stao na stranu francuskih nacionalista i rojalista i da uredništvo ne želi zbog njega promijeniti svoje nazore, već prepuštaju čitaocima da sami sude o stvari kako najbolje umiju.⁴³ Kada je 1903. ponovno došlo do pokretanja slučaja, uredništvo *Narodnih Novina* je na početku izrazilo žaljenje zbog toga jer bi ponovno pokretanje afere urodilo neminom i razdorom u francuskom društvu⁴⁴ da bi u travnju promijenilo mišljenje te sa zadovoljstvom ističu da se u javnom francuskom mnijenju pokazuje ravnodušnost prema ovoj “tugaljivoj aferi” pa zaključuju da obnova parnice ne bi imala za posljednicu veliko i štetno uzrujavanje duhova.⁴⁵

Uredništvo *Obzora*⁴⁶ (1860.-1941.) organa “Nezavisne narodne stranke” pod urednikom Josipom Pasarićem je na početku revizije, u svojim tekstovima željelo uvjeriti čitateljstvo da je Dreyfus kriv za veleizdaju.⁴⁷ Mogućnost da je ratni sud pogriješio i da je presudio tako da ne prizna vlastitu pogrešku po *Obzoru* je nešto o čemu oni ne žele raspravljati i svaku misao o tome odbijaju.⁴⁸ Opravdavaju se da na njihov stav ne utječe činjenica da je Dreyfus Židov, već svoj stav potvrđuju

41 *Narodne Novine* br. 285, 13. prosinca 1898.

42 *Narodne Novine*, br. 92, 22. travnja 1899.- *Dreyfusova stvar*

43 *Narodne Novine*, br. 212, 16. rujna 1899.- *Poslije Dreyfusove osude*

44 *Narodne Novine* br. 42, 21. veljače 1903.

45 *Narodne Novine* br. 93, 24. travnja 1903.

46 *Jugoslavenska enciklopedija*, sv. 6, Zagreb, 1960, 369. *Obzor* je politički dnevnik koji izlazi u periodu od 1860.-1941. u Zagrebu. Od 1860. do 1867. izlazi pod imenom *Pozor*, kada ga uređuje I. Perkovac. Ban Levin Rauch ga je zabranio 1867. Poslije zabrane izlazi u Beču kao *Novi Pozor*. (urednik J. Miškatović). Nakon izlaženja kao *Zatočnik* i *Branik* u Sisku, *Branik* 1871. seli u Zagreb i mijenja ime *Obzor*. Krajem stoljeća, nakon rascjepa Narodne stranke i izlaska M. Mrazovića iz nje, *Obzor* postaje glasilo Nezavisne narodne stranke, a urednik mu je od 1893. Josip Pasarić, a krajem stoljeća Ivan Hranilović. *Obzor* je najprestižniji i najutjecajniji dnevnik oporbe kojega su subvencionirali klub Narodne stranke i đakovački biskup J.J. Strossmayer.

47 *Obzor*, br. 254, 6. studeni 1897.

48 *Obzor*, br.10, 14. siječnja 1898.

konstatacijom da je Dreyfus osuđen jednoglasno od francuskih časnika, sve samih poštenih ljudi pa im prema tome treba vjerovati te da nema nijedan novi dokaz koji bi opovrgnuo njegovu krivnju. Za njih je ipak najvažnije u cijeloj toj aferi što je prepušteno javnom mnijenju da o stvari raspravlja u najvećoj slobodi.⁴⁹ Daljnjim razvojem događaja, isplivavanjem raznih činjenica na površinu i mogućnošću revizije parnice, *Obzor* još nije uvjeren u Dreyfusovu nevinost, jer revizija ne znači da je Dreyfus pravedan, za njih je Dreyfus još uvijek kriv, ali se brane izjavom, da ako ga sud proglasi nevinim i oni će se prikloniti sudskoj odluci. U članku se počinju kolebati, jer pišu da je Dreyfus mogao biti osuđen pravedno, ali ipak nezakonito. Njegova krivnja može postojati, ali je cijela procedura suđenja mogla biti pogrešna. U tom slučaju cijeli proces trebao bi biti uništen i nova parnica provedena.⁵⁰ Na početku 1898. uredništvo *Obzora* u tekstu *Dreyfusova afera i Židovi* postavilo je pitanje; “je li zbilja Dreyfus izdajica? Je li zbilja, kako je obtužen i osuđen, izdao neprijatelju Francezke tajne svoje domovine?”. Po uredništvu od dana kada je osuđen postojala je ta sumnja koja se činila osnovanom, a daljnjom agitacijom Židova u prilog Dreyfusu, ona je još opravdanija i temeljitija. Zagovornici oslobađanja ne traže reviziju radi nekog čuvstva pravičnosti i ne prikazuju Dreyfusa kao žrtvu sudske pogreške nego kao žrtvu antisemitizma. Za njih je “Dreyfus barjak u ime kojega se Židovi bore za židovstvo.” Uredništvo smatra da takva taktika ne šteti samo Dreyfusu, već izaziva reakciju kod Francuza te da u ime Dreyfusa židovstvo hoće uništiti Francusku i republiku, a potpomažu ih socijalisti i anarhisti. Iako se prema njima borba vodi u Francuskoj, ona će se protegnuti na cijelu Europu i zato im je dužnost upozoriti javnost svojim člankom na “protupatriotičke osnove židovstva”.⁵¹ *Obzor* od 1898. napada i pisanje *Hrvatskog Prava*, glasila frankovaca, inače političkih protivnika, da su *dreyfusovci* i da šute o Dreyfusu iz jednostavnog razloga što je “Dreyfus kao Židov izdajica”.⁵² U siječnju 1899. *Obzor* još uvijek ostaje pri zaključku da nema dokaza o njegovoj nevinosti iako su objelodanjeni spisi iz afere.⁵³ U svibnju 1899. uredništvo počinje cijeli slučaj gledati kao na “dosadnu aferu”,⁵⁴ a u lipnju pišu da se kao kroničari “moraju baviti tom affairom”, ali da moraju reći da po onom što su do sada čitali i čuli, “nipošto nisu uvjereni u nedužnost Dreyfusa”, ali podržavaju one koji smatraju da bi bilo dobro da toj aferi dođe kraj.⁵⁵

Početak lipnja 1899. uredništvu *Obzora* se s pismom obraća dr. Ivan Zahar.⁵⁶ On se zalaže za reviziju iako je time u opreci s mnogim “političkim prijateljima” –

49 *Obzor*, br. 257, 10. studeni 1897.; br. 10, 14. siječanj 1898.

50 *Obzor*, br. 203, 7. rujna 1898.; br. 251, 31. listopada 1898.

51 *Obzor*, br. 16, 21. siječnja 1898. - *Dreyfusova afera i Židovi*

52 *Obzor*, br. 157, 13. srpnja 1898.

53 *Obzor*, br. 79, 7. travnja 1899.

54 *Obzor*, br. 105, 8. svibnja 1899.

55 *Obzor*, br. 123, 31. svibnja 1899.

56 *Enciklopedija Jugoslavije*, vol. 8, Zagreb, 1971, 598-199; *Obzor-spomen knjiga 1860-1935.*, Zagreb, 1935, 268. Ivan Zahar (Zagreb, 1845 - Zagreb, 1907), književnik i publicist. Nakon svršenog prava u Grazu, 1878. godine postaje odvjetnik u Zagrebu.

obzorašima.⁵⁷ Zahar u pismu brani stavove *Obzora* čije je uredništvo prozivano antisemitsko, te im se nametalo da su osudili Drefusa iz razloga što je Židov, riječima da obzoraške novine nisu protivnice Semita, već Dreyfusa smatraju krivim zbog čina izdaje protiv domovine, tj. one su protivnice antipatriota i zbog toga svoje mnijenje ne zasnivaju na antisemitizmu već na patriotizmu. No, s druge strane Zahar kao pravnik, ne slaže se s njima u svemu i zalaže se za reviziju parnice, jer nitko ne može biti osuđen na osnovi jednog pisma, koje nije predočeno tuženiku niti branitelju, pa je zaključio da je Dreyfus osuđen prije nego mu je dokazana krivnja. Prema njemu, postoji još nekolicine razloga za reviziju: *borderau* je pisao Esterhazy, tajno pismo ne odnosi se na Dreyfusa i optuženik nikada nije priznao da je kriv. Zahar po tome pretpostavlja da je Dreyfus ipak nevin.⁵⁸

Nakon odluke o reviziji parnice uredništvo *Obzora* se suzdržava od davanja bilo kakvih komentara na reviziju, već samo izvještavaju o događajima oko revizije. Odluku da je Dreyfus ponovno osuđen tiskaju u posebnom izdanju *Obzora* od 10. rujna 1899. (broj 207) u kojem objavljuju i kratak pregled o različitim fazama afere pod naslovom "Historijat Dreyfusove parnice." Uredništvo smatra da se na sudu u Rennsu ispostavilo da u Francuskoj ima mnogo truleži u najvišim i najnižim vojničkim krugovima, i da nije pojava Dreyfusa jedinstvena ni osamljena. Ustanovljen je još uvijek "neizmirljiv antagonizam medju Francezkom i Njemačkom" pa se postavlja pitanje hoće li sada ponovnom osudom doći do njihovog međusobnog obračuna. Na kraju zaključuju da osudom Dreyfusa cijela stvar nije dovršena, već da se očekuje daljnji razvitak događaja.⁵⁹ Na kraju, uredništvo *Obzora* odluku o pomilovanju Dreyfusa smatra "dobrim djelom francuske vlade, koja će napokon uspostaviti mir u Francuskoj".⁶⁰ Kada je 1903. Dreyfus ponovno zatražio reviziju parnice, uredništvo *Obzora* nije se pokazalo previše zainteresirano za ponovno praćenje slučaja. Osim najosnovnijih informacija da "Dreyfusardi" traže reviziju parnice zbog novih dokaza, te da je Dreyfusovo pitanje postalo strogo političko, u prosincu 1903. nakon što se revizijska komisija izjasnila za reviziju, uredništvo ne daje svoje impresije o njoj i prestaju pratiti slučaj.⁶¹

Nakon raskola Stranke prava 1895. godine, dotadašnje službeno glasilo *Hrvatska*, prestaje izlaziti i umjesto nje, pojavljuju se dva nova pravaška glasila; *Hrvatsko Pravo* (1895.- 1932.) kao glasilo Čiste stranke prava (ČSP) ili *frankovaca*⁶² i *Hrvatska*

Suradnik *Vienca* i *Obzora*. Kako je započeo rad u odvjetničkoj pisarnici Matije Mrazovića, tadašnjeg vođe Nezavisne narodne stranke, tako je postao i njezinim članom. Zahar je otvorio odvjetničku pisarnu 1879. u Zagrebu. Godine 1880. izdao je zbirku pjesama. Burne 1903. bio je urednik *Obzora*.

57 *Obzor*, br. 128, 7. lipnja 1899.

58 *Obzor*, br. 128, 7. lipnja 1899. *K Dreyfusovoj reviziji*

59 *Obzor*, br. 207, 10. rujna 1899.

60 *Obzor*, br. 217, 21. rujna 1899.

61 *Obzor*, br. 28, 5. veljače 1903.; br. 80, 8. travnja 1903.; br. 87, 17. travnja 1903.; br. 295, 28. prosinca 1903.

62 S. Matković, *Čista stranka prava 1895-1903*, 211-215.

Domovina (1895.-1902.) kao nasljednica *Hrvatske* odnosno glasilo matice Stranke prava prozvanih po svojim novinama *domovinaši*.⁶³

Hrvatska Domovina je o Dreyfusovoj aferi pisala uvijek negativno u odnosu na frankovačko *Hrvatsko Pravo* koje je sa simpatijama pisalo o okrivljeniku. Ne začuđuje negativno pisanje *Hrvatske Domovine* o Dreyfusu kao Židovu, ako se uzme u obzir da je na čelu stranke koja je izdavala *Hrvatsko Pravo* stajao Josip Frank, rođeni Židov i politički protivnik. Iako donedavni pravaški istomišljenici, nakon raskola stranke na domovinaše i frankovce,⁶⁴ pretvorili su se u žestoke neprijatelje te su putem novina javno izražavali svoju netrpeljivost, a domovinaši i ne slaganje s Josipom Frankom. Dreyfusovu aferu su u *Hrvatskoj Domovini* često koristili kada su željeli ukazati na štetnost Židova u hrvatskom društvu, preciznije, na štetnost Josipa Franka s kojim se nisu slagali te su poistovjećivali frankovce s interesima židovstva, a Josipa Franka s Dreyfusom. Često je negativne priloge o Židovima u *Hrvatskoj Domovini* objavljivao Grga Tuškan, no njegov antisemitizam izazvan je osobnim sukobom sa lokalnim Židovima kao i s Josipom Frankom. Zbog svega toga, negativno pisanje *Hrvatske Domovine* o Dreyfusovoj aferi nije bilo rezultat negativne percepcije cijele situacije, već izraz pojedinaca koji se s pojedinim Židovima u Hrvatskoj nisu slagali pa su svoje nezadovoljstvo prebacivali na javnu sferu i pri tom koristili Dreyfusa. U svojim priložima autori *Hrvatske Domovine* su se zalagali za osudu Dreyfusa. Nakon pokretanja afere u *Hrvatskoj Domovini* se od 1897. pojavljuju članci o Dreyfusu. Na početku u prvom članku, donose kronologiju Dreyfusovog slučaja bez osobnih komentara ili stajališta članova stranke, dapače prenose izjavu poznatog pariškog paleografa koji je na temelju proučavanja slučaja Dreyfus došao do uvjerenja da je Dreyfus žrtva političke zabune.⁶⁵ Iz dana u dan obavještavaju hrvatsku javnost prateći francuske listove (*Figaro, Echo de Paris, Journal de Rouen, Jour, Temps, Aurore...*) o situaciji oko revizije i mogućim "drugim" krivcima, pa i Esterhazyu.⁶⁶ Svoje neutralno stajalište opravdavaju riječima da ni vlada, niti sudbene i vojne oblasti još nisu pokrenule reviziju, pa tako ni oni nisu dužni donositi određene sudove da li je Dreyfus kriv ili ne, već za sada bilježe samo glasove novinstva koje je podijeljeno u dva tabora. U daljoj analizi članka, ipak dolazi na vidjelo da uredništvo što se

63 J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, 258; Jere Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike 1895-1945*, pretisak, Zagreb, 1995.; Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda 1860-1914*, Zagreb, 1968. *Hrvatska Domovina* je dnevnik tzv. domovinaša, izlazi od 2. prosinca 1895. godine, a vlasnik, izdavač i odgovorni urednik je kopirnički zastupnik dr. Ivan Ružić. List je izlazio do 1902. godine. Smatraju se nasljednicima dnevnika *Hrvatska*. Kako se Stranka prava podijelila na *Čistu stranku prava* i *Hrvatsku stranku prava*, ovoj drugoj predsjednik je postao Šandor Bresztyenszky, a onda Grga Tuškan.

64 Ljiljana Dobrovšak, *Hrvatska javnost prema Židovima krajem 19. stoljeća (za vrijeme Dreyfusove afere od 1894. do 1899.)*, magistarski rad, 2003., 182-184. Na čelu domovinaške stranke nakon ostavke Folnegovića, preuzima ju Grga Tuškan, te su uz njega odvjetnik i pjesnik August Harambašić, David Starčević, odvjetnik Franjo Potočnjak, župnik iz Marije Bistrice Juraj Žerjavić, saborski zastupnik i urednik tjednika *Hrvatski Narod* Ivan Ružić, karlovački odvjetnik i gradonačelnik Ivan Banjavčić, brodski odvjetnik Ignjat Brlić, Juraj barun Rukavina i drugi. Frankovci su dotle bili Josip Frank, Eugen Kumičić, Ante i Mile Starčević i dr.

65 *Hrvatska Domovina*, br. 254, 6. studeni 1897; br. 261, 15. studeni 1897.

66 *Hrvatska Domovina* br. 261, 15. studeni 1897; br. 262, 19. studeni 1897; br. 265, 19. studeni 1897; br. 267, 22. studeni 1897; br. 268, 23. studeni 1897.

tiče krivnje Dreyfusa nije baš neutralno i da ga smatraju ipak krivim, a da njegovu nevinost podržava samo novinstvo koje je po uredništvu (uredniku Ivanu Ružiću, op.a.) “u židovskih rukah”.⁶⁷ Reviziju procesa prate do najsitnijih detalja svjesni kao i francusko novinstvo da je neizbježno da se parnica protiv Dreyfusa obnovi zbog novih podataka.⁶⁸ Nakon preslušavanja i oslobođenja Esterhazyja, proglašenjem da je nevin, domovinaške novine iznose javno svoj stav, da su sve dotadašnje tvrdnje da je Dreyfus nevin bile i onako čista laž, a da su tu laž naročito potkrepljivale “židovske novine”, a u Hrvatskoj njihovi korespondenti (*Hrvatsko Pravo*, op. a.).⁶⁹ Kako se bližio kraj revizije parnice, domovinaški list je u Dreyfusovoj uroti vidio pojavu *agresivnog židovstva* jer da se novinstvo boji ojačanja kršćanstva te da oni (domovinaši, op.a.) kao stranka “osuđuju samo one Židove i kršćane koji su krivi narodu i domovini”, pa prema tome zaključuju da osuđuju Dreyfusa krivim za izdaju.⁷⁰ Za njih, Dreyfusovo pitanje razdijelilo je Europu na dva tabora, na one koji su uz Dreyfusa protiv Francuske, kao što su određeni krugovi u Berlinu, Budimpešti, Trstu i Londonu i one koji su protiv Dreyfusa a za Francusku, odnosno one koji žele da pripoje dvije davno izgubljene pokrajine. Uz te su domovinaši.⁷¹ Na kraju zaključuju da je iz svega toga nastao *dreyfusizam* kao škola, protiv koje se oni (domovinaši, op.a.) odlučno brane, jer bi mogla biti ubitačna za hrvatske ciljeve i protivna težnjama “hrvatskog državnog prava i duševne slavenske zajednice”. Glasovanjem francuske zastupničke kuće protiv oslobođenja Dreyfusa po domovinašima “podan je udarac i hrvatskom dreyfusizmu”.⁷² Nakon pokretanja revizije, domovinaši se oko Dreyfusove krivnje kolebaju i uredništvo izjavljuje da možda postoji sumnja da je Dreyfus nevino osuđen, i da se kod njegove osude nije postupalo sasvim ispravno, iako za njih Dreyfus i nadalje ostaje optuženik. Svoje kolebanje uredništvo pravda riječima *samo Bog je nepogrešiv, a ljudska pravda može pogriješiti*, pa se može dogoditi da je Dreyfus osuđen nevin i moguće je da je pogreška počinjena, ali da odluku o tome mora izreći vojni sud.⁷³ Slično stavovima nekih drugih novina i ove smatraju da u pozadini cijele afere stoji židovski tisak i ogromni židovski kapital koji podržava liberalizam i socijalizam.⁷⁴ Ponovnu osudu, uredništvo dočekuje s olakšanjem (*zadovoljstvom*, op.a.) te o osudi razglabaju u uvodnom članku *Dreyfus odsuđen*. U uvodu obrazlažu domovinaški stav tijekom odvijanja afere te smatraju da za njih revizija parnice automatski nije značila oslobađanje ili proglašenje krivnje, već postupak

67 *Hrvatska Domovina*, br. 270, 25. studeni 1897.

68 *Hrvatska Domovina*, br. 271, 26. studeni 1897.; br. 272, 27. studeni 1897.; br. 273, 29. studeni 1897.; br. 274, 30. studeni 1897.; br. 277, 3. prosinca 1897.; br. 279, 6. prosinca 1897.; br. 282, 10. prosinca 1897.; br. 285, 14. prosinca 1897.; br. 290, 20. prosinca 1897.; br. 298, 30. prosinca 1897.

69 *Hrvatska Domovina*, br. 8, 12. siječnja 1898.

70 *Hrvatska Domovina*, br. 21, 27. siječnja 1898. - uvodni članak *Pojava agresivnog židovstva*

71 *Hrvatska Domovina*, br. 157, srpnja 1898.; br. 211, 1899 - uvodni članak *Boj Francuske proti tudjini*

72 *Hrvatska Domovina*, br. 157, 9. srpnja 1898.

73 *Hrvatska Domovina*, br. 215, 21. rujna 1898.; br. 147, 30. lipnja 1899.

74 *Hrvatska Domovina*, br. 179, 7. kolovoza 1899. - uvodni članak *Obnova Dreyfusove parnice*

kojim će Dreyfus biti ponovno proglašen krivim, iako prema uredništvu pravorijek ratnog vijeća ne znači ni da je sve riješeno. Ponovno naglašavaju da ih u stavovima ne vodi “antisemitsko čuvstvo”, već da su oni na strani francuskog naroda kojeg cijene i koji smatra da je Dreyfus “izdajica svoje domovine”.⁷⁵ U istom broju izašao je članak *Konac Dreyfusove parnice* u kojem je objavljeno da je Dreyfus kriv i da ga vojni sud većinom glasova (pet prema dva) osuđuje na deset godina tamnice.⁷⁶ Uoči ponovne osude uredništvo u uvodnom članku *Boj Francuzke proti tudjini* svjesno je ozračja u francuskoj politici u kojoj dominira samo jedna misao, a ta je da se nađe način, kojim bi Dreyfus bio pušten na slobodu i time se svršila cijela ova stvar jer je francuska vlada u opasnosti da se održi na vlasti to izražavaju riječima: “Republika nije u pogibelji, nego je u pogibelji republika, kakova je ona danas”^{77F}

U listopadu 1899. uredništvo u prilogu objavljuje, izvatke teksta *Rane otačbine* Ante Tresića Pavičića, feljtona koji je prvo izlazio u *Novom Vieku*, pa u zadarskoj *Croatii*.⁷⁷ U tekstu Tresić-Pavičić osuđuje neke hrvatske listove (frankovačke, op.a.) da previše brane interese Židova “te jednom Dreyfusu posvećuju daleko više stupaca nego li borbi protiva magjaronima, pače mrze onoga, koji neće da više od svega glasa da je Dreyfus nevin (podvukao A. Tresić Pavičić, op. a.)”. Po A. Tresiću Pavičiću, možda je Dreyfus nevin u što on ne vjeruje, ali toliko o njemu ne bi trebalo pisati i braniti ga, kada je on za njega “prosta izdajica otačbine, lopov što ga zemlja može roditi”. Za njega su se hrvatske novine previše raspisale o tom slučaju, nego li o bilo kojem drugom pitanju ljudskog društva, te su pljuvale u lice pravdi i najvećoj predstavnicu pravde na zemlji – Francuskoj, želeći dokazati da je Dreyfus nevin, jer je Židov, a iza svega toga ne stoji borba za nevinost čovjeka već borba framonstva i židovstva koja je štetna ne samo za Francusku nego i za Hrvatsku.⁷⁸ Time ujedno završavaju i napisu o Dreyfusovom slučaju u *Hrvatskoj Domovini*. Budući da list pod tim imenom prestaje izlaziti 1902. tu prestaje i njegovo pisanje o Dreyfusu.

Drugo pravaško glasilo, frankovačko *Hrvatsko Pravo* (1895.-1932.), uz već nekoliko spomenutih ranijih glasila, od samog početka afere Dreyfusa nisu smatrale krivcem, već su tražile izvršavanje pravde i istinu. Prvu vijest o slučaju Dreyfus donose 1897. tek dvije godine kasnije od početka izlaženja, kada dolazi do ponovnog pokretanja parnice te tada detaljnije počinju pratiti aferu.⁷⁹ I one kao i domovinaška *Hrvatska Domovina*, prate francuska glasila: *Temps, Journal des Debate, Gaulois, Martin, Libre Parole, Aurora, Figaro, Jour, Echo de Paris...* i prema njihovim pisanjima

75 *Hrvatska Domovina*, br. 208, 1. rujna 1899. – uvodni članak *Dreyfus odsudjen*

76 *Hrvatska Domovina*, br. 208, 11. rujna 1899. – *Konac Dreyfusove parnice*

77 S. Matković, *Čista stranka prava*, 331; Ivo Petrinović, *Politički život i nazori Ante Tresića Pavičića*, Split, 1997. Ante Tresić Pavičić (Vrbanj /Hvar 1867.-Split, 1949.), nakon raskola, približava se frankovcima i piše za *Hrvatsko Pravo*, vraća se u Dalmaciju gdje pokreće 1896. *Novi Vieki*. Nakon što *Hrvatsko Pravo* 1896. prekida objavljivati njegov serijal “Rane otačbine”, suradnja s frankovcima prestaje, da bi se 1897. nastavila, a 1899. dolazi do raskida.

78 *Hrvatska Domovina*, br. 226, 2. listopada 1899. - *Rane otačbine*

79 *Hrvatsko Pravo*, br. 471, 29. svibnja 1897.; br. 480, 10. lipnja 1897.; br. 575, 4. listopada 1897.; br. 576, 5. listopada 1897.; (dalje H.P.)

izvješćuju javnost o događajima oko Dreyfusa. Kako su to novine koje od samog početka ne osuđuju Dreyfusa, urednik Martin Lovrenčević je morao opravdati stav uredništva, nakon što je dobio čitavu hrpu pisama zamjerki, jer je uredništvo, a i on smatralo da je čitav postupak protiv Dreyfusa nepravilan jer se ne mogu povesti za parolom "Dreyfus je Židov, i prema tome mora biti kriv". Kao urednik brani se riječima da on "zasigurno ne ljubi Židove, ali ako je tko Židov, ne slijedi da je odmah izdajica zemlje".⁸⁰ Kao urednik, osuđuje vjerski fanatizam i odbija osuditi nekog samo zbog vjere, kao što je to učinio oporbeni *Obzor*. Prigovaraju uredništvu *Obzora* koje traži od njih da se izjasne da li su uz Dreyfusa ili Esterhazy. Odgovaraju obzorašima da "dok stvar ne bude na čistac izvedena, oni su u tom objektivni, ali ako je Dreyfus nekriv, mi nećemo na njega kamenog radi toga, jer je Židov".⁸¹ Približavanjem revizije u članku *Revizija Dreyfusove parnice*, urednik ponovno iznosi stajalište novina o toj "velikoj političkoj i narodnoj drami". *Hrvatsko Pravo* je prema uredniku do revizije objektivno pratilo cijeli slučaj pa su zbog toga i bili za reviziju, jer će se njome povratiti unutarnji mir Francuske. Bude li se revizija odvijala javno bez "zatajivanja i zabašurivanja" tada će rezultat nje, bio on povoljan ili nepovoljan za zatočenika s Vražjeg otoka zadovoljiti svakoga tko je žudio za istinom. Istina je, kaže uredništvo, da su ih ugledni ljudi uvjerovali u nevinost Dreyfusa te je uredništvo željelo da "unesrećeni kapetan doživi pobjedu svoje pravedne stvari" no povodili su se nadom da će Francuska i u buduće biti "pobornicom prave slobode, pravog čovjekoljublja i pravdoljublja".⁸² Zbog ovih stavova, frankovački dnevnik ulazi u polemiku sa *Hrvatskom Domovinom* koja se ne slaže s njima jer podržava stajalište francuskog glavnog štaba i okrivljuje Dreyfusa.

Uredništvo *Hrvatske Domovine* nazivalo je *Hrvatsko Pravo* "židovskim organom", dapače da su "židovski plaćenici" i da zato zagovaraju Dreyfusovo oslobađanje. Uredništvo *H.P.* im odgovara da "domovinaštvo" (*Hrvatska Domovina*, op.a.) nema pojma o slobodi kada podržava francusku vojsku i da ne umiju raditi za slobodu i nezavisnost naroda.⁸³ Sličnu polemiku frankovački dnevnik vodio je i s *Obzorom*. *Obzor* je u početku u svojim člancima prijetio pokoljem *domaćih Izraelićana*, napadao frankovce da su "židovski list", jer su se zauzimali za reviziju parnice, a onda je promijenio stav, pa se i obzoraški prvak Ivan Zahar u svojem članku počeo zauzimati za oslobođenje Dreyfusa.⁸⁴ Reviziju uredništvo doživljava kao potvrdu svojih stavova. Iako, nisu ustvrdili da Dreyfus nije kriv, nisu se ni osvjedočili o njegovoj krivnji. Frankovački dnevni list trudio se objektivno izvještavati hrvatsku javnost, ali je u tome bio "osamljen", kako sam za sebe kaže. Iznosili su sve bitne stvari iz afere, tako da su pisali o činjenicama koje su išle u prilog Dreyfusu i o onima koje

80 *H.P.* br. 600, 3. studeni 1897.

81 *H.P.* br. 621, 27. studeni 1897.-*Obzorove laži*

82 *H.P.* br. 869, 28. rujna 1898.-*Revizija Dreyfusove parnice*

83 *H.P.* br. 897, 31. listopada 1898.; br.1127., 8. kolovoza 1899.-*Dreyfusova parnica i domovinaši*

84 *H.P.* br. 1077, 9. lipnja 1899.- *Obzoraši okreću kabanicu*

isu. Šutke su prelazili preko huškanja i nedostojnih saborskih izgređa u kojima im je Grga Tuškan izvikivao *Dreyfus! Dreyfus!* Pisali su da ih vodi pobjeda istine i prava te se zbog toga nadaju da će se “pošteni i dobri Hrvati” radovati s njima pobjedi pravde i s time raditi na boljoj budućnosti hrvatstva.⁸⁵ Možemo pretpostaviti, da je u prilog neutralnosti pisanja uredništva *Hrvatskog prava* uz saznanje da je na čelu “Čiste stranke prava” koja je izdavala list bio Židov Josip Frank, išla i činjenica da su židovski trgovci bili jedan od važnijih abonenata lista i glavni pretplatnici, pa uredništvo negativnim pisanjem o Židovima nije željelo izgubiti većinu svojih pretplatnika.⁸⁶ Nakon ponovne osude, novine su ostale i dalje pri stajalištu da je Dreyfus nevin, jer da u Rennesu “nije sudila pravda, već je odlučila sablja; ne ljubav istine, već sila” i da je zbog moći francuskih generala koji su stajali iza toga tresla ne samo francuska vlada već i cijelo francusko pravosuđe koje je ponovno Dreyfusa osudilo.⁸⁷ Prate i izjave europskih novina; londonskih koje smatraju da u novije vrijeme nije bilo surovije i silnije povrede pravde, kao što je učinjeno u Rennesu, ljubljanske izjavljaju da je vojni sud podlegao kompromisu kako bi zadovoljio tužitelje generale i zagovornike Dreyfusa, jer ako je Dreyfus izdajica treba mu se izreći najviša kazna, a očigledno da je izrečena kazna “gola komedija koja ima oprati pred svietom ratni sud i razne nepoštene generale”.⁸⁸ Pomilovanje Dreyfusa dočekali su s radošću i popratili su ga izjavama stranog tiska, a preuranjenu vijest *Hrvatske Domovine* da predsjednik Francuske Loubet neće pomilovati Dreyfusa, okarakterizirali su riječima da “domovinaški črčkari nisu razboriti ljudi”.⁸⁹

Frankovački *Starčevićanac* (1897.-1901.)⁹⁰ prvi tekst o Dreyfusu objavljuje tek u studenom 1898. godine. U tekstu se zgražaju nad Francuzima koji su u “zadnjih pet godina izgubili svaki pojam pravičnosti jer su okrivili “jadnog” Dreyfusa, a sada se iz cijele parnice vidi da on nije krivac, već francuski časnici koji su pokušali zaštititi vojsku te se nadali da će zaratiti Francuska i Njemačka, kako bi Francuska time vratila svoje dvije izgubljene pokrajine (Alsace i Lorraine, op.a.).⁹¹ Kasnije uredništvo *Starčevićanaca* ostaje pri svojoj izjavi da je Dreyfus nevin, i potvrđuje to konstatacijom da bi vlada željela pomilovati Dreyfusa, a da generalni štab francuske vojske do samog ponovnog suđenja nije donio ni jedan dokaz da je Dreyfus kriv.⁹² To je ujedno i zadnji tekst o Dreyfusu.

85 H.P. br. 1072, 3. lipnja 1899.-*Događjaji u Fracezkoj*; br. 1074, 6. lipnja 1899.

86 S. Matković, *Čista stranka prava*, 213.

87 H.P. br. 1154, 11. rujna 1899. - *Nova osuda proti Dreyfusu*; H.P. br. 1155, 12. rujna 1899. - *Dreyfusova afera*

88 H.P. br. 1155, 12. rujna 1899.

89 H.P. br. 1164, 22. rujna 1899.

90 S. Matković, *Čista stranka prava*, 215-216. *Starčevićanac* - *Novine za hrvatsku puk* izlaze od 10. travnja 1897. dva puta mjesečno sve do 26. rujna 1901. u Zagrebu i frankovačke su orijentacije. Odgovorni urednik lista bio je Martin Lovrenčević, a izdavatelj šestinski župnik Mato Miletić.

91 *Starčevićanac*, br. 22, 18. studenog 1898.

92 *Starčevićanac*, br. 18, 21. rujna 1899.

Domovinaški *Hrvatski Narod* (1892.-1914.),⁹³ kao i glavno domovinaško glasilo *Hrvatska Domovina* (imaju iste urednike koprivničkog zastupnika dr. Ivana Ružića) zauzimaju isti stav prema krivnji Dreyfusa. Aferu prate od studenog 1897. kada u prvom članku o aferi izjavljuju da je u Francuskoj za špijunažu optužen “kapetan Dreyfuss, po imenu Niemac, a po narodnosti Židov”.⁹⁴ Iz te rečenice vidljiv je cijeli stav uredništva lista, jer se dalje u tekstu, optužuju židovske novine da su one krivci ponovnog pokretanja postupka te da se našao jedan zastupnik koji brani Židove i dokazuje da je Dreyfus nevinno osuđen i svaljuje krivicu “čas na jednog čas na drugog”. Na kraju članak zaključuje da su se Židovi udružili u borbi za oslobođenje “svoga brata po krvi i plemenu” te su složni kao jedno “kad treba svojeg braniti!”⁹⁵ U svakom slijedećem tekstu *Hrvatskog naroda* krivica za nemire u Francuskoj svaljuje se na židovski narod jer je njihovo zauzimanje za oslobođenje Dreyfusa sramotno i štetno za sve Židove.⁹⁶ Zamjeraju nekim novinama u Hrvatskoj kao što su *Hrvatsko Pravo*, *Starčevićanac* i *Živila Hrvatska* (novinama Čiste stranke prava, op. a.), da brane Dreyfusa i Zolu, a poznato je da se sud uvjerio u krivnju “Židova Dreyfusa, te je taj bezvjerac osuđen na zatvor”.⁹⁷ Na kraju suđenja novinar *Hrvatskog naroda* je zadovoljan ponovnom osudom Dreyfusa, a za njegovo pomilovanje smatra da su ga isposlovali trojica ministra koji su po podrijetlu Židovi i sam predsjednik Republike koji je izabran uz pomoć Židova. Zaključuje da se Dreyfus odrekao apelacije protiv osude u kojoj je ponovno osuđen, te je prema novinaru time javno priznao da je kriv za izdaju.⁹⁸

Uredništvo (urednik Josip Zoček, op. a.) već spomenutog lista, frankovačke *Živile Hrvatske* (1898.-1900.),⁹⁹ smatralo je kako nije u redu da nevinna osoba boravi u zatvoru utoliko prije kada je iz obrazloženja osude vidljivo da je Dreyfuss krivo osuđen.¹⁰⁰ Novinari *Ž.H.* zamjerali su nekim hrvatskim listovima što su ih napadali jer su s ostalim novinama Čiste stranke prava zagovarali obnovu parnice, a ponajviše su se okomili na *Obzor* koji je kasnije počeo pisati u prilog Dreyfusu iako ga je na početku parnice smatrao krivim za izdaju.¹⁰¹ Razna uredništva su ih u svojim tekstovima prozivali “Židovima”, samo zato što su stali u obranu jednog nevinog čovjeka. U tekstu “Mučenik Dreyfus” nepoznati autor, vjerojatno urednik Josip Zoček, opisuju kronološki slijed cijele afere. Prema njemu cijela parnica bila je namještena. Urednik

93 S. Matković, *Čista stranka prava*, 216. *Hrvatski Narod* izlazi od 1892. do 1914. u Zagrebu, do raskola pod utjecajem Stranke prava, a od raskola pod domovinaškim utjecajem. Urednik im je bio Martin Lovrenčević. Od 1895. te novine su u rukama jednog od bogatijih pravaša dr. Ivana Ružića, koji se nakon raskola priklonio domovinaškom krilu.

94 *Hrvatski Narod*, br. 42, 23. studeni 1897.

95 *Hrvatski Narod*, br. 42, 23. studeni 1897.

96 *Hrvatski Narod*, br. 4, 27. siječnja 1898.; br. 9, 3. ožujka 1898.

97 *Hrvatski Narod*, br. 9, 3. ožujka 1898.

98 *Hrvatski Narod*, br. 33, 17. kolovoz 1899.; br. 37, 14. rujna 1899.; br. 38, 21. rujna 1899.

99 S. Matković, *Čista stranka prava*, 216. Polumjesečnik *Živila Hrvatska - Pučke novine Čiste stranke prava* izlaze od 14. siječnja 1898. do 10. svibnja 1900. u Zagrebu. Urednik im je Josip Zoček. U drugoj godini svojeg izlaženja donosi slikovne portrete suvremeničnika-stranačkih prvaka J. Franka i Ive Prodana.

100 *Živila Hrvatska*, br. 4, 24. veljače 1899.

101 *Živila Hrvatska*, br. 11, 8. lipnja 1899.

Dreyfusa smatra “dušom i tijelom Francez, vjerom Židov”, iz čega zaključuje kako je njegova vjera bila jedna od pretpostavki po kojoj su ga na samom početku osudili ne provjeravajući da li je uistinu kriv ili ne. Po autoru članka, Dreyfus nije mogao biti oslobođen jer bi time došla u pitanje čast vojske te bi se oslobađanjem ona osramotila, pa su generali poduzimali “najgnusnije lopovštine, samo da svietu zamažu oči”. Autor na kraju zaključuje da je cijela afera i ponovna osuda Dreyfusa “samo žalostna komedija, koja se odigrala na porugu pravosuđu, na sramotu francezke vojske, na radost neprijateljah Francuzke, na žalost njezinih prijateljah, koji su u njoj gledali prvi narod na svietu, a sada se od nje s gnušanjem odvrćaju”.¹⁰²

Neutralna *Prosvjeta* se sa vijestima o Dreyfusu ponovno vratila u prosincu 1898. više opisujući situaciju na Vražjem otoku i kako na njemu dane provodi Dreyfus.¹⁰³ Slijedeća, ali i zadnja vijest u *Prosvjeti* o Dreyfusu je ona iz lipnja 1899. u kojoj je spomenuto da je Dreyfus upućen na novo suđenje u Rennes.¹⁰⁴

U domovinaškom *Hrvatskom Radničkom Glasu* (1897.-1899.)¹⁰⁵ za koji je karakteristično negativno pisanje o Židovima, često se susreću tekstovi vezani uz Dreyfusa s pristranim stavovima, predrasudama te strogim stavom da je kriv, jer je Židov.¹⁰⁶ O samom procesu počinju pisati tek od Zoline osude (ranije nisu ni izlazile, op.a.), kojeg zbog zauzimanja za obnovu procesa zovu “svinjopiscem”.¹⁰⁷ Vrlo često za čelnika Čiste stranke prava Josipa Franka¹⁰⁸ inače političkog protivnika upotrebljavaju izraz “naš Dreyfuss” i “Frank je drugi Dreyfuss”. Zamjeraju Franku da se previše zauzima za Dreyfusa i to čini po njima iz jedinog razloga, a taj je što je ovaj Židov.¹⁰⁹ U većini svojih tekstova napadaju *Hrvatsko pravo*, list *Čiste stranke prava* da je organ “franceskog izdajice Židova Dreyfusa, Zole i ostalih od ove družbe”.¹¹⁰ Ponovno pokretanje Dreyfusove parnice smatraju urotom Židova u Francuskoj i slobodnih zidara koji teže potpunom uništenju katolicizma i uvođenju židovskog gospodstva.¹¹¹ Odluku da se ponovno pokreće revizija procesa izražavaju izjavom da je Dreyfus “čist” kao ljljan, aludirajući time

102 *Živila Hrvatska*, br. 17, 14. rujna 1899. - *Mučenik Dreyfuss*

103 *Prosvjeta*, br. 24, 15. prosinac 1898.

104 *Prosvjeta*, br. 12, 15. lipanj 1899.

105 Davorka Obradović, Hrvatski radnički glas-stranačko glasilo ili lokalna tiskovina, *Godišnjak gradskog muzeja Sisak*, II., Sisak, 2001., 152-174. *Hrvatski Radnički Glas* izlazi od 1897. do 1899. Počeo je izlaziti prvo u Zagrebu 1. siječnja 1897. kao “Glasilo radničkih klubova stranke prava” pa od broja 9. (1. svibnja 1897.) seli u Sisak. Bio je glasilo domovinaških radničkih klubova stranke prava, Urednici su mu u početku bili Fran Saridija, Stevo Osmec, a tiskari Čupak i Dujak. Od broja 10/1898.- urednik je Ivan Čupak. Njega od broja 1/1899. zamjenjuje Stjepan Sopić, a tiskar preuzima Ivan Čupak.

106 *Hrvatski Radnički Glas*, br. 14, 15. srpnja 1898.; br. 21, 1. studeni 1898. (dalje HRG)

107 *Hrvatski Radnički Glas*, br. 5, 1. ožujak 1898. - *Zola branitelj Židova osuđen*

108 Stjepan Matković, *Čista stranka prava* 1895.-1903., 23-24. Josip Frank (Osijek, 1844. - Zagreb, 1911.), rođen od roditelja židovske vjeroispovijedi Emanuela i Helene Frank, 1868. doktorirao na Pravnom fakultetu Bečkog sveučilišta, a 1872. vratio se u Zagreb kao prislušnik Banske stolice. God. 1884. ulazi u Sabor, 1887. povezuje se s pravašima, da bi 1890. ušao u Stranku prava, 1895. nakon raskola i smrti Ante Starčevića našao se na čelu *Čiste stranke prava*, čiji su pripadnici prozvanih po njemu frankovcima.

109 HRG, br. 5, 1. ožujka 1898.

110 HRG, br. 6, 15. ožujka 1898.; br. 13, 1. srpnja 1898.

111 HRG, br. 24, 20. prosinca 1898.; br. 11, 1. lipnja 1899.

na *Čistu stranku prava* i frankovce.¹¹² Idu toliko daleko da optužuju da je francusko ministarstvo cijelo židovsko po porijeklu i da ima zadaću svršiti Dreyfusov proces. Prema pisanju uredništva *HRG*, Židovima u Francuskoj smeta francusko-ruski savez, jer oni mrze Rusiju, a zalažu se za savez s Njemačkom.¹¹³ Za Dreyfusovo porijeklo pišu, da nije osuđen zato što je Židov, već zato što je izdajica riječima: “Dakako, Židov ne smije biti proglašen izdajicom, ali izdavati smije i može!”¹¹⁴ Zadovoljni su ponovnom osudom Dreyfusa koji prema uredništvu nije znao ništa u ponovljenoj parnici u svoju obranu reći, samo se neprestano zaklinjao da je nevin. Za njih je on kriv, a dvojiti o tome mogu samo Židovi i njihovi saveznici.¹¹⁵ U listopadu 1899. uredništvo citira dijelove teksta “Rane otadžbine” Ante Tresića Pavičića u kojem autor zamjera nekim novinama u Hrvatskoj (najvjerojatnije misli na *Hrvatsko pravo*, op. a.) koje u svojim tekstovima brane interese Židova te jednom Dreyfusu posvećuju daleko više stupaca nego borbi protiv mađarona i uz sve to Dreyfusa smatraju nevinim. Citiraju Tresića koji govori zašto je po njemu Dreyfus kriv; “pa makar i bio Dreyfus nevin, što ne vjerujem, ne radi se o njemu, nego o tome da za Hrvate nema veće pogibelji od Židova”.¹¹⁶ Ova rečenica ujedno ocrtava i stav *Hrvatskog Radničkog Glasa* koji je od samog početka, ne upuštajući se u analizu dokaza osudio Dreyfusa. Svi tekstovi od početka izlaženja u *Hrvatskom Radničkom Glasu* o Židovima prožeti su crtom antisemitizma pa je razumljivo da autor ili autori u prilogama u prvom redu osuđuju Dreyfusa zbog podrijetla, a ne zbog čina, iako to pokušavaju prekriti riječima da “izdajica ostaje izdajica bez obzira koje vjere bio ili roda”. U tekstu *Mogu li Židovi biti rodoljubi?* posjednika iz Topolovca Stjepana Lovrekovića¹¹⁷ (potpisan kao Stj. L-ć, op. a.) koji donose u nastavcima u rujnu 1897. iskazuju ujedno i stajalište jedne grupacije oko lista da “Židov ne može biti patriota” jer da nema domovine te se njegovo cijelo biće protivi patriotskom osjećaju. Židovi su po autoru spomenutog članka “ljudi koji nemaju domovine, i ne mogu biti rodoljubi”.¹¹⁸ Članak je prepun optužbi koje Židovima pripisuju prirođena svojstva prevaranata te su optuženi da je sve u njihovim rukama. Nakon objave ovog članka urednik *HRG* Stevo Osmec bio je spreman podnijeti ostavku na mjesto urednika lista jer je zastupao nešto “umjerenije” stavove što se tiče Židova od antisemita Grge Tuškana i Stjepana Lovrekovića.¹¹⁹ Na kraju su ponovnu osudu Dreyfusa komentirali sveopćim veseljem i zadovoljstvom građana Siska po ulici.¹²⁰

112 *HRG*, br. 12, 15. lipnja 1899.

113 *HRG*, br. 15, 1. kolovoz 1899.; br. 16, 15. kolovoza 1899.

114 *HRG*, br. 17, 1. rujna 1899.

115 *HRG*, br. 18, 15. rujna 1899.

116 *HRG*, br. 19, 1. listopada 1899.

117 Ivan Golec, *Petrinjski biografski leksikon*, Petrinja, 1999., 268. Stjepan Lovreković ml. (Petrinja, 1868. – Petrinja, 1942), pedagoški djelatnik, ravnatelj Učiteljske škole. Uz rad u školi bio aktivan u društvenom životu Petrinje. Izabran u gradsko zastupstvo Petrinje 1928. godine.

118 *HRG*, br. 17, 1. rujna 1897.; br. 18, 15. rujna 1897. - *Mogu li Židovi biti rodoljubi?*

119 D. Obradović, *Hrvatski radnički glas - stranačko glasilo ili lokalna tiskovina*, 168.

120 *HRG*, br. 18, 15. rujna 1899.

Frankovački *Hrvatski Radnik* (1896.-1903.) predstavnik radničkog kluba kao i *Hrvatski Radnički Glas*, ali različite političke orijentacije jer stoje na strani Čiste stranke prava, ima potpuno drugačije stajalište prema Dreyfusu.¹²¹ *Hrvatski Radnik* prve tekstove o poznatom osuđeniku donosi tek u studenom 1897. godine. Autor prvog teksta u *Radniku* indirektno kroz članak izražava sumnju u krivnju Dreyfusa te naslućuje njegovu nevinost. Izjavljuje da je Dreyfus pao kao žrtva spletke i nije se mogao braniti, jer se na njega digla cjelokupna antisemitska javnost te ih se malo usuđivalo sumnjati u njegovu krivnju, osobito nakon što su generali izrekli osudu.¹²² Na stalne objede domovinaških glasila da se previše zauzimaju za Dreyfusa, uredništvo *Radnika* svoj stav brani riječima; “mi se ne za uzimljemo za Dreyfussa, kako nam stanoviti ljudi predbacuju, nego stojimo na strani onih koji traže, da se pravda vrši naprama svakome bez obzira, bio on tko mu drago”. Oni smatraju da je Dreyfus osuđen prvenstveno zbog svog židovskog podrijetla, jer u njegovoj osudi nedostaju dokazi te se zalažu za reviziju parnice, pa ako se u reviziji pronađu dokazi da je kriv, onda neka se ponovno osudi.¹²³ Dva mjeseca kasnije, ponovno se brani stav lista, izjavom da oni samo stoje uz one koji traže istinu i pravdu, bez obzira koje su vjere.¹²⁴ Uredništvo se raduje reviziji i doživljavaju je kao “glas pravednosti”.¹²⁵ Od siječnja do lipnja 1899. u *Radniku* nema priloga o Dreyfusu, kada se ponovno javljaju članci o aferi. Uredništvo obavještava čitateljstvo da su duže vrijeme šutjeli o aferi, ali s razlogom, jer su sve vijesti koje su dolazile bile od manje vrijednosti, te nisu davale jasnu sliku o pravom stanju stvari. Uredništvo *Radnika* napominje da, čim se počelo govoriti o nedužnosti Dreyfusa, oni su bili uz one koji su zagovarali reviziju, jer da je kriv bio bi ponovno osuđen, a ako nije kriv “nepravda je da trpi.” Odgovaraju i na optužbe domovinaškog *Hrvatskog Radničkog Glasa* “sisačkih antisemita”, koji su sijali mržnju i *Radnik* prozivali da su “židovski plaćenici”, jer su kao pošteni ljudi zahtijevali reviziju a to im govore oni koji toliko napadaju Dreyfusa i uvjereni su u njegovu krivnju kao da su s njim sudjelovali kod izdaje.¹²⁶ Stav radnika “pristaša Hrvatske radničke stranke” brane riječima uzetim iz Svetog pisma u kojima se govori da je “bolje osuditi devedeset i devet krivih, nego jednog pravednog”. Na kraju kažu da nisu ni za Dreyfusa, ni protiv Dreyfusa, ali su za reviziju.¹²⁷ Ponovnu osudu

121 S. Matković, *Čista stranka prava*, 218. Polumjesečno glasilo “Hrvatskog radničkog kluba” *Hrvatski Radnik*, izlazi od 1896.-1903. u Zagrebu. Glasilo su za obranu hrvatskog radnika i obrtnika. 1895. podržavaju program jedinstvene Stranke prava, a nakon raskola neko vrijeme su neutralni da bi u drugoj polovici 1896. stali na stranu ČSP-a. Prvi urednik bio je Joco Babić, tijekom 1896. uredništvo preuzima Janko ml. Golub, a njega nasljeđuje poznati novinar ČSP-a Josip Zoček. Kraće vrijeme (1899.) list uređuje Ante Vugrin. Sredinom 1903. državno odvjetništvo privremeno zabranjuje izdavanje lista na to Ante Mlinarić najavio izdavanje novog lista koji od 1903. do 1905. izlazi pod nazivom *Novi Hrvatski Radnik*, a od 1906. do 1907. ponovno obnovljeni kao *Hrvatski Radnik*.

122 *Hrvatski Radnik*, br. 21, 12. studeni 1897. - *Affaira Dreyfus*

123 *Hrvatski Radnik*, br. 3, 11. veljače 1898.

124 *Hrvatski Radnik*, br. 7, 8. travnja 1898.

125 *Hrvatski Radnik*, br. 18, 23. rujna 1898.

126 *Hrvatski Radnik*, br. 11, 9. lipnja 1899.

127 *Hrvatski Radnik*, br. 16, 24. kolovoza 1899.

komentiraju riječima da ga je vojni sud ponovno osudio ali da je francuska vlada ovoj sramoti učinila kraj te je pomilovala kažnjenika.¹²⁸ I dalje ostaju pri uvjerenju da je Dreyfus nevin. List u listopadu prestaje izlaziti.

Listovi i časopisi iz Slavonije, Primorja i Dalmacije pišu o Dreyfusovoj aferi više općenito kao o procesu koji potresa Francusku, nego li im je sama afera glavna tema rasprava.

Već spomenute vukovarske *Sriemske novine* kojima u podnaslovu piše da su organ za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život, izvještavaju vrlo objektivno o parnici objavljujući samo čiste činjenice o Dreyfusovom procesu.¹²⁹ Na aferu gledaju kao na događaj koji je u velikoj mjeri uznemirio duhove u Francuskoj. Opravdavaju se riječima da aferu do tada (do 1898.) nisu spominjali jer nije bila u okviru njihovog rada, ali kako je ta afera ponovno pokrenuta, dužni su o tome obavijestiti čitateljstvo, pa ukratko donose kronologiju cijele afere. O aferi govore bez ikakvih pozitivnih ili negativnih stavova, niti zaključuju da li je Dreyfus kriv ili ne, ali iznose činjenicu da su se počele pojavljivati određene sumnje u opravdanost osude.¹³⁰ Ne iznose nikakav komentar na ponovnu osudu i pomilovanje, već u lipnju 1899. kratkom vijješću obavještavaju da se afera primiče kraju.¹³¹

Sličan stav imaju novine iz Dalmacije, *Dalmatinski Hrvat*, (1898.) list za puk,¹³² koji izdaje Mjesni odbor Stranke prava. Uredništvo (urednik Božo Martinac, op.a.) obavještava čitateljstvo o razvoju afere u Francuskoj s naznakom da iza nje stoji urota generala i drugih dostojanstvenika, koji su je pokrenuli zbog novaca.¹³³

Splitsko *Jedinstvo* (1894. –1905.), glasilo Narodne stranke, Dreyfusa smatra nevinim osuđenikom, iza kojeg stoji “djavolski smišljena spletk”.¹³⁴ Osuđuju one hrvatske novine koje su se protivile reviziji procesa i koje su pisale pod utjecajem strasti i fanatizma, a nisu slušali glas savjesti, riječima “Zašto bacati gomile kamenja po putu, kojim je htjela zakoraknuti boginja pravde?”.¹³⁵ O Dreyfusovom podrijetlu pisali su; da su ga iskoristili određeni krugovi kako bi “bacili ljagu na sve Izraeličane i zaoštrili antisemitsko pitanje”. Najviše osuđuju pisanje domovinaške *Hrvatske Domovine* koja je izjavila da “Dreyfusa iako nevinna, treba osuditi jer je uzburkao Francusku, a uzrujao svijet”. Nadalje smatraju da članci u novinama ne bi trebali žigosati ili slaviti prljavštine i lopove, jer se time “sije otrov i nepošteno mišljenje u duše čitalaca”.¹³⁶

128 *Hrvatski Radnik*, br. 18, 22. rujna 1899.

129 *Sriemske novine*, br. 17, 26. veljače 1898.; br. 71, 3. kolovoza 1898.; br. 73, 10. rujana 1898.; br. 78, 28. rujna 1898.; br. 78, 29. listopad 1898.

130 *Sriemske novine*, br. 17, 26. veljače 1898. - *Affaire Dreyfuss-Esterhazy-Zola*

131 *Sriemske novine*, br. 45, 7. lipnja 1899.

132 *Dalmatinski Hrvat*, izlazi 12. siječnja do 21. prosinca 1898. u Zadru, a urednik im je Božo Martinac;

133 *Dalmatinski Hrvat*, br. 19, 24. listopada 1898.

134 *Jedinstvo* izlazi u Splitu od 1894. do 1905., list je izlazio utorkom i petkom, a izdavatelj i odgovorni urednik je bio Antun Stražičić; *Jedinstvo*, br. 48/1899.

135 *Jedinstvo*, br. 48, 1899.

136 *Jedinstvo*, br. 53, 1899.

Podravac, list za gospodarstvo, pouku i zabavu (1893.-1904.)¹³⁷ se s prilogom o Dreyfusu javlja tek u ožujku 1898. kada započinje parnica protiv Zole, obavještavajući podravsko čitateljstvo da je Dreyfus osuđen na progonstvo jer je otkrio tajne francuske vojske, a da su Židovi potkupili pisca Zolu kako bi napisao javni članak protiv viših časnika i sudaca, te je zbog toga došlo do sukoba između Židova i kršćana. Na kraju priloga, naglašavaju da su samo "Frankove novine" u cijelom hrvatskom novinstvu uzimale u zaštitu francuske Židove.¹³⁸ Pišući o Dreyfusu zovu ga "nekakav kapetan Židov" za kojeg se traži obnova parnice. Smatraju ga krivcem te se nadaju da će "prosvjetljena Francuzka učiniti toj židovskoj komediji i špekulaciji kraj".¹³⁹ Nakon odluke o reviziji parnice uredništvo navještava da su se stvari razjasnile, pa izgleda da je Dreyfus nevin osuđen,¹⁴⁰ a ponovnu osudu objavljuju u kratkoj vijesti da je osuđen na 10 godina tamnice bez komentara.¹⁴¹ U listopadu 1899. u kratkom prilogu objavljuju da u Bjelovaru "neki Hrubi" izdaje knjigu o "Dreyfusovoj parnici" u kojoj želi prikazati nevinost Dreyfusa, a uredništvo naglašava da njegova krivnja dokazana na sudu, no da je on ipak pomilovan.¹⁴² Time ujedno završavaju i prilozi o Dreyfusu.

Domovinaška *Hrvatska Sloga* (1898.-1899.)¹⁴³ sa Sušaka o Dreyfusu piše izrazito negativno od samog početka te smatra cijelu urotu sa Dreyfusom povezanu sa frama-sonstvom i židovstvom.¹⁴⁴ Dapače, 1899., od broja 7 do broja 9, izdaju već spomenuti podlistak Ivana Androvića *Dreyfusijada* u tri dijela u kojem on potvrđuje navodne tvrdnje da iza procesa stoji "širenje židovstva i židovskog frama-sonstva".¹⁴⁵ O Dreyfusu Andrović piše da je "po narodnosti Žid, a k tomu i uvaženi član slobodnog zidarstva". Autor Andrović je svjestan nepravednosti osude Dreyfusa koji je osuđen zbog jednog pisma, pa pokušava opravdati njegovu osudu, navodeći da su postojali i drugi

137 *Podravac*, list za gospodarstvo, pouku i zabavu. Izlazio od 1893. do 1904. u Virju, Đurđevac, dva puta mjesečno. Vlasnik, izdavaatelj i urednik bio je Peroslav Ljubić.

138 *Podravac*, br. 6, 15. ožujka 1898.

139 *Podravac*, br. 21, 31. listopad 1898.

140 *Podravac*, br. 12, 15. lipanj 1899.

141 *Podravac*, br. 18, 15. rujan 1899.

142 *Podravac*, br. 19, 1. listopada 1899.

143 J. Horvat, *Povijest novinstva Hrvatske 1771.-1939.*, 260. *Hrvatska Sloga* je dnevnik koji izlazi od 1. rujna 1898. do 31. prosinca 1899. na Sušaku, a urednik im je Hinko Cuculić, sve do 1899. kada na mjesto urednika dolazi Fran Supilo. List je nastavio tradiciju prvih godišta pravaške *Slobode* ali u smislu sloge opozicionih stranaka. Dolaskom Supila novine mijenjaju ime u *Novi list*. Dnevnik je izlazio dnevno osim ponedjeljka.

144 *Hrvatska sloga*, br. 6, 8. listopada 1898.; br. 10, 5. studenog 1898.; br. 1, 5. siječnja 1899.; br. 271, 29. studenog 1899. U dopisu pišu da im je pristaša *Hrvatskog Prava* vratio dnevnik jer su se u Dreyfusovoj aferi držali stanovišta koje osuđuje nepoštenje i lopovluk.

145 *Hrvatski biografski leksikon*, JLZ, 1, Zagreb, 1983, 154. Ivan Andrović (Skradin 1876. - Zagreb 1954.), publicist, leksikograf, pisac i prevodilac. Bavi se novinarstvom, a od 1903. do 1904. s A. Tresićem Pavičićem uređivao je tršćanski *Jadran*, 1905. *Hrvatsku Krunu*, a od 1906. do 1908. *Pučki list* u Zadru. Bio istaknuti pripadnik Stranke prava, a nakon raskola priklonio se domovinašima. Svoje radove i polemike objavljivao je u raznim publikacijama, kao što su *Crvena Hrvatska* (1898-1904), *Novi vek* (1898), *Hrvatska Sloga* (1898), *Novi list* (1900), *Hrvatsko Pravo* (1906, 1909, 1910). Napisao je oko četrdesetak radova iz jezikoslovlja, povijesti, sociologije, religije i prava.

tajni spisi o njegovom izdajstvu, ali da ih zbog delikatne stvari nije mogla objelodaniti Francuska.¹⁴⁶ Svoje stavove Andrović pokušava opravdati riječima da nije “neprijatelj Židova ili što no rieč antisemita” već da želi govoriti o onome što zatire kršćanstvo, a to je židovstvo koje po njemu stalno u svijetu napreduje. Najveće krivce za rasulo u Francuskoj, pa i u cijelom svijetu vidi u Židovima u čijim je rukama, novinstvo, burza, politika, ravnateljstva, stanovite političke stranke, lažni socijalizam i slobodno zidarstvo, a sve to uz veliku potporu *Alliance Israelite Universelle*.¹⁴⁷ U ovim njegovim riječima nalazimo već spomenute zazore spram Židova, koji su osnova *modernog antisemitizma*. Autor se u podlisku koristi Dreyfusovim procesom kako bi ukazao po njegovom stajalištu na štetnost Židova u Hrvatskoj, kroz pitanje koje se nameće kroz cijelu Dreyfusovu aferu: *mogu li Židovi biti rodoljubi ili imaju li Židovi domovinu?* Za njega Židovi pristaju uz onu domovinu u kojoj lakše ostvaruju vlastite interese odnosno gdje mogu lakše trgovati.¹⁴⁸ I kasnije dnevnik iz dana u dan prati Dreyfusovu aferu.¹⁴⁹ U svojim tekstovima redakcija lista (ured. Hinko Cuculić) iznosi svoje stajalište spram afere, “zlosretnika Dreyfusa” smatraju krivim i podržavaju francuski narod, koji se zalaže za ponovnu osudu Dreyfusa.¹⁵⁰ Osudu redakcija doživljava kao potvrdu svojih stajališta da je Dreyfus kriv i da je francuski ratni sud proglasio “nezasitnog i srebroljubivog” Dreyfusa nevinim “cieloj francuskoj vojsci pljunuo bi u lice”,¹⁵¹ dok o pomilovanju pišu da je izvršeno te da “prošlost treba zaboraviti.”¹⁵² Zaključuju da je “Dreyfus ionako sretno izplivao, a žig što ga na sebi nosi, ne mogu skinuti ni Zola, ni svi oni koji su se zauzimali za obranu njegova crna obraza”.¹⁵³

Dubrovačka *Crvena Hrvatska* (1891.-1914.) piše na početku revizije bez davanja ikakvih vlastitih sudova o krivnji ili nedužnosti Dreyfusa. Prate događaje iz dana u dan koji se zbivaju oko afere,¹⁵⁴ da bi u travnju 1899. cijelu aferu okarakterizirali “ogavnom i dosadnom”.¹⁵⁵ U srpnju 1899. uredništvo s Franom Supilom na čelu reagira na članak Ivana Androvića iz *Hrvatske Sloge* pod naslovom *Dreyfusiada* s čijim se navodima u mnijenju o Dreyfusu ne slažu te smatraju da je to oštar članak “s jevrejskog gledišta”. Vesele se što afera polako “izčezniva”. Zaključuju da je afera prerasla samu sebe i traži svrstavanje u tabore, a ne istinu ili pravdu, te da je istina

146 *Hrvatska Sloga*, br. 7, 13. siječnja 1899.; br. 8, 14. siječnja 1899.; br. 9,15. siječnja 1899.

147 *Hrvatska Sloga* br. 8, 14. siječnja 1899.; *Jüdisches Lexikon*, Band I. 1982, 223-229. *Alliance Israelite Universelle* osnovana je pod vodstvom Adolphe Crémieuxa 1860. godine u Parizu sa zadaćom da brani židovske interese i njihova prava gdje god ona bila povrijeđena.

148 *Hrvatska Sloga* br. 8, 14. siječnja 1899.

149 *Hrvatska Sloga*, br. 66, 24. ožujak 1899.; br. 82, 14. travnja 1899.

150 *Hrvatska Sloga* br. 173, 3. kolovoz 1899.; br. 185, 18. kolovoz 1899.

151 *Hrvatska Sloga*, br. 207, 14. rujna 1899.

152 *Hrvatska Sloga*, br. 216, 24. rujna 1899.

153 *Hrvatska Sloga*, br. 260, 16. studenog 1899.

154 *Crvena Hrvatska*, br. 50, 18. decembra 1897.; br. 51, 24. decembra 1897.; br. 2, 8. januara 1898.; br. 29, 16. jula 1898.; br. 37, 10. septembra 1898.; br. 38, 17. septembra 1898.; br. 41, 8. oktobra 1898.

155 *Crvena Hrvatska*, br. 14, 8. aprila 1899.

postala usputno pitanje.¹⁵⁶ Za njih je ponovna osuda, a i cijela afera pokrenuta kako bi određeni krugovi uništili i politički oslabili Francusku, a Dreyfus im je bio dobar izgovor.¹⁵⁷ Na kraju samo pomilovanje opisuju kratkom viješću da je Dreyfus pomilovan i pušten iz zatvora i da obitelj mora platiti troškove suda te da je bivši zatvorenik bez ikakvih demonstracija otputovao u Nanntes.¹⁵⁸

Najutjecajniji srpski list glasilo Srpske samostalne stranke u Hrvatskoj *Srbobran* (1884.-1902.), poznat je po svom antisemitskom stajalištu i izražavanju vrlo negativnog stava prema Židovima.¹⁵⁹ *Srbobran* je Dreyfusov proces iskoristio da izrazi svoj antisemitizam i prikaže Židove kao izrabljivače, poticatelje sukoba, a i osobe sklone izdaji domovine. Kada donose vijesti iz Francuske, uredništvo *Srbobrana* (do 1897. urednik Pavle Jovanović, a nakon njegove smrti Ignjat Dimić, pa Paja Mandrović, op. a.) u člancima stalno naglašava da je Dreyfus "Čivutin koji ne da mira javnom mnijenju u Francuskoj".¹⁶⁰ Prate događaje o reviziji kako kažu preko "čivutskih listova", a "što će sud riješiti vidjeti će se".¹⁶¹ Obnovu procesa uredništvo doživljava kao potvrdu snažnog utjecaja "Čivuta" u Francuskoj, pišući "sva čivutska štampa digla se u pomoć Drajfusu samo zato što je Čivutin".¹⁶² Nakon revizije parnice Dreyfus je ponovno osuđen, a presudu je *Srbobran* doživio kao zadovoljavanje pravde.¹⁶³ Prema mišljenju samostalaca (koji su stajali iza *Srbobrana*, op.a.), Dreyfusova afera je ugrozila u Francuskoj ono najvitalnije što nikako nije smjelo doći u pitanje, a to je integritet francuske vojske. Zbog afere učestale su smjene vlada u Francuskoj, što je dovelo u opasnost srdačno prijateljstvo s Rusijom, pa je i to jedan od razloga što *Srbobran* nije na aferu gledao pozitivno.¹⁶⁴

Drugo srpsko glasilo, *Vrač Pogadač* (1896.-1902.), bio je dopuna glavnog samostalnog glasila *Srbobrana* ali je djelovao i samostalno kao list humorističko-satiričkog karaktera. Pokrenuo ga je Sima Lukin Lazić (1863.-1904.), mada se kao urednik predstavljao Nikola Đukić.¹⁶⁵ Za vrijeme Dreyfusovog procesa *Vrač* je stao u red onih koji su pozdravili presudu nad Dreyfusom, ne zaobilazeći pri tom cijeli događaj povezati s političkim protivnicima te aludirati na Josipa Franka i nedavno umrlog Ante Starčevića riječima: *Zola-Drajfus, Drajfus-Zola, već obilo uši. Tako Židov javno mnenje umije da guši. A ovamo "čisti" Jozef iskopao brlog, pa s dana na dan*

156 *Crvena Hrvatska*, br. 25, 8. jul 1899. Ivan Andrović, *J'accuse!*

157 *Crvena Hrvatska*, br. 31, 26. augusta 1899.

158 *Crvena Hrvatska*, br. 34, 23. septembra 1899.

159 Mato Artuković, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Slavonski Brod, 2001., 105-120. Mato Artuković, Židovi u srpskom tisku u Hrvatskoj, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 33/3, Zagreb, 2001., 725-746.

160 *Srbobran*, br. 6, 15.(27.) januara 1898.

161 *Srbobran*, br. 123, 17. (29.) oktobra 1898.

162 *Srbobran*, br. 92, 5. (17.) augusta 1899.

163 *Srbobran*, br. 103, 31. august (12. septembar) 1899.

164 Mato Artuković, *Ideologija srpsko-hrvatskih sporova (Srbobran 1884-1902)*, Zagreb, 1991., 232.

165 Mato Artuković, *Vrač Pogadač* - prilog proučavanju srpskog novinstva u Hrvatskoj, *Povijesni prilozi* 10, Zagreb, 1991, 159-192.; Mato Artuković, *Srbi u Hrvatskoj (Khuenovo doba)*, Slavonski Brod, 2001., 124-158.

jaši svoga-“najvećšeg vumrlg”.¹⁶⁶ Godinu ranije 1897. ismijavali su njegovo prezime iskrivljavajući ga u “Dreyfus”. Ismijavaju se “siromahu Čivi” koji ne može uteći iz zarobljeništa ni da ima krila i četiri noge, a zove se “Dreyfus”, a trebao bi “Cvaj-fus”. Ne zaboravljaju napomenuti kako “zagrepske Čive na silu Boga” hoće dokazati da Dreyfus nije kriv.¹⁶⁷ Kasnije, sve događaje oko afere opisuju kroz šaljive dosjetke, kao što su; prilikom demonstracija u Parizu udario je neki grof predsjednika republike štapom po glavi, kako bi mu izbio Dreyfusa iz glave i tome slično.¹⁶⁸ Ponovnu osudu Dreyfusa dočekali su izjavom da zbog “Dreyfusa neće propasti sviet, to jest i dalje će se baviti politikom...” te da je za vrijeme Dreyfusove parnice poslano telegrama s 9 milijuna riječi, a po njima trebalo je sve zbiti u jednu riječ “kriv!”.¹⁶⁹ Antisemitizam *Vrača Pogadača*, pa s time i negativan stav prema Dreyfusu ne iznenađuje jer izvire iz ideologije samostalaca čiji su djelomično i oni bili pobornici.

Koliko je Dreyfusova afera utjecala na Francusku, pa i na ostale zemlje pokazuju nam mišljenja hrvatskih suvremenika tih događaja. Uz već spomenute publiciste, pravnike, obične pojedince, najznačajniji je književnik Antun Gustav Matoš.¹⁷⁰ On je za vrijeme Dreyfusove afere boravio u Parizu i javljao se nizom članaka koje je objavljivao u *Hrvatskom Pravu*. Nezadovoljan političkom situacijom u Francuskoj tijekom svojeg boravka u Parizu, Francusku je nazvao *karikaturom*, jer su posljedice afere za njega bile toliko dalekosežne da su razdijelile Francusku u dva tabora: u demokrate tzv. *dreyfusovce* i *protidreyfusovce*, koji su se nazivali i *nacionalistima*.¹⁷¹ Matoš je već 1900. aferu smatrao zauvijek “zakopanom” iako je primjećivao da se ona stalno povlači po novinama, pa je na kraju zaključio da se nacionalisti nisu njome okoristili dovoljno u političke svrhe.¹⁷² Spomenuti izraz *dreyfusovci* uvukao se i na sjednice Hrvatskog sabora. Grga Tuškan,¹⁷³ najžešći politički protivnik Josipa Franka često se u saborskim izlaganjima služio Dreyfusovom aferom kako bi ukazao na štetnost Židova u Hrvatskoj, jer ih je smatrao “zatirateljima kršćanstva.” Napadajući frankovca

166 *Vrač Pogadač*, br. 14, 1898.

167 *Vrač Pogadač*, br. 21, 15. (27.) novembra 1897.

168 *Vrač Pogadač*, br. 11, 1. (13.) juni 1899.; br. 12, 13. (25.) juni 1899.

169 *Vrač Pogadač*, br. 18, 16. (28.) septembra 1899.

170 Antun Gustav Matoš, Fran Mažuranić, *Naši ljudi i krajevi (pejzaži, novele, crtice)* Zagreb, 1974., 175-176 o A. G. Matošu pisao Milan Selaković; Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela*, Dojmovi i ogleđi, svezak III, Zagreb, 1973., 156-160. Antun Gustav Matoš (Tovarnik, 1873. - Zagreb, 1914.), djetinjstvo i mladost proživljava u Zagrebu. U književnosti se javlja 1892. novelom, piše za *Vienac*, dezertirao je iz vojske 1894., pa se sklonio u Beograd. U emigraciji je izvan Zagreba proveo je 13 godina, od 1894.-1897. boravi u Beogradu, prolazno u Beču i Münchenu, od početka 1898. do sredine 1899. u Ženevi, u Parizu do 1904., te se preko Beograda i Pešte, ponovno vraća u Beograd i na kraju u Zagreb.

171 Antun Gustav Matoš, *Sabrana djela*, III, 156; *Hrvatsko Pravo*, br. 1340, 1900.

172 A. G. Matoš, *Sabrana djela* III, 127, 159-160.

173 *Jugoslavenska enciklopedija*, vol. 8, JLZ, Zagreb, 1971. Više o Grgi Tuškani u: Grga Tuškan, *Povijest pravaštva u Sisku*, Gradski muzej Sisak, Sisak, 2000. Grga Tuškan, političar (Velemerić kod Karlovca, 1845. - Sisak, 1923.), završio pravoslavnu akademiju u Zagrebu te doktorat prava u Grazu. Kao kandidat Stranke prava izabran u Hrvatski sabor 1883., poznat po fizičkom napadu na bana Khuena 1885., zbog čega je poslan u zatvor i brisan iz imenika odvjetnika, pa je otvorio kavanu u Sisku. Prilikom raskola Stranke prava 1895. pridružio se domovinašima i postao najžešći protivnik Josipa Franka.

Josipa Franka imenovao ga je “hrvatskim Dreyfusom”, smatrajući ga izdajnikom i špijunom odnosno članom družbe oko bečkog režimskog glasila *Neue Freie Presse*.¹⁷⁴ G. Tuškan je uz najčešće prozivanje Josipa Franka, u svojim napadima osuđivao i napadao one novine koje su podržavale reviziju Dreyfusove parnice (frankovački *Hrvatski Radnik*, op.a.) i nazivao ih *dreyfusovcima* jer “brane Dreyfusa i Zolu, a ne katolicizam i radništvo!”¹⁷⁵ U Hrvatskom saboru Tuškan nije bio osamljen u svojim osuđivanjima, i obzoraši su u svojim govorima starčevićance (frankovce) nazivali *dreyfusovcima* misleći time da su izdajice domovine.¹⁷⁶ Ove pogrde prestale su oslobođenjem Dreyfusa, te se kasnije više nisu pojavile na sjednicama Hrvatskog sabora.

Zaključak

Iako Dreyfusova afera nije direktno utjecala na događaje u Hrvatskoj niti je odluka o ponovnoj krivnji Dreyfusa prouzročila neke javne manifestacije u Zagrebu kao što su bile demonstracije u Budimpešti i nekim drugim gradovima, o njoj se dosta raspravljalo. Hrvatsko novinstvo je bilo zaokupljeno njome. Bez obzira da li su to bili stranački, gospodarski ili politički listovi oni su o aferi pisali i pratili je iz dana u dan, a mjestimice bi u kavanama došlo do oštrih nesuglasica između pobornika zagrebačkih *dreyfusovaca* ili *antidreyfusovaca-esterhazyevaca*. Već ranije je antisemitski francuski tisak Dreyfusa unaprijed osudio i time je pronašao dokaz o opasnom utjecaju Židova u francuskom društvu, pa su se neke hrvatske novine povele za ovom parolom. Tim primjerom poslužile su se i neke novine u Hrvatskoj (uglavnom domovinaške: *Hrvatski Radnički Glas*, *Hrvatska Domovina* i *Novi vjek* te glasilo srpskih samostalaca *Srbobran*, *Vrač Pogodač*) kako bi ukazale na štetnost Židova u Hrvatskoj. One novine koje se nisu slagale sa njihovim stavovima i koje nisu unaprijed pristajale osuditi Dreyfusa, kao što je frankovačko *Hrvatsko Pravo* i glasila frankovačke narodnjačke orijentacije (*Starčevićanac*, *Živila Hrvatska*, *Hrvatski Radnik*) smatrane su izdajnicima, pa su ih u domovinaških i drugim novinama u pogrdom smislu prozivali *dreyfusovcima* jer su pisali da je Dreyfus nevin i da je pao kao žrtva spletke. Dopisnici tih novina uglavnom su smatrali da je Dreyfus osuđen prvenstveno zbog židovskog podrijetla. Novine iz Dalmacije, Primorja i Slavonije (*Dalmatinski Hrvat*, splitsko *Jedinstvo*, vukovarske *Sremske novine*, dubrovačka *Crvena Hrvatska*) pišu o Dreyfusovoj aferi više kao o općenitom događaju koji potresa Francusku te su se više bojali da će doći do pada Treće Republike zbog stalnih smjena vlada koje su zbog Dreyfusove afere davale ostavke. O aferi uglavnom pišu bez izražavanja stavova je li Dreyfus kriv ili nevin. *Hrvatska Sloga* je čak izdavala podlistak publicista Ivan

174 Stenografski zapisi Sabora kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, 1897-1902, 69. sjednica održana 28. veljače 1898, 892; SZ, 58. sjednica održana 10. veljače 1898, 607

175 SZ, 91. sjednica održana 25. siječnja 1899, 438, 441

176 *Starčevićanac*, br. 11, 1. lipanj 1899.

Androvića pod nazivom “Dreyfusiada” u kojem se pisac vrlo negativno izražavao o Dreyfusu, smatrajući da iza cijele urote stoje francuski framasoni. *Obzor*, list Nezavisne narodne stranke, jedine su novine koje mijenjaju svoj stav prema Dreyfusu od teze da je Dreyfus kriv do teze da će podržati Dreyfusovo oslobađanje ako se dokaže da nije kriv. Možemo pretpostaviti da je u pozadini nekih novina koje su podržavale Dreyfusovu krivnju stajao neopravdani strah o mogućnosti izdaje Židova iz Hrvatske u prilog vječitih neprijatelja Mađara ili priklanjanje Židova Nijemcima. Ponovnu reviziju pokrenutu 1903. i poništenje presude 1906. hrvatska javnost i novine prate sa sve manjim entuzijazmom. Tekstovi o reviziji u *Obzoru*, *Narodnim Novinama*, *Hrvatskom Pravu* obavještavaju hrvatsku javnost samo o golim činjenicama koje su dovele do ponovnog pokretanja revizije, bez ikakvih tekstova o Dreyfusu. Afera Dreyfus za njih postaje problem francuskog društva i javnosti koja je ionako sama pokazala ravnodušnost prema aferi, te se kasnije do 1906. više ne pojavljuju polemike u novinama. I samo oslobađanje Dreyfusa doživljeno je manje-više bez velikih popratnih tekstova i uzbuđenja, kako u Francuskoj tako i kod hrvatske javnosti.

SUMMARY

**Repercussions on Dreyfus affair
in Croatian public opinion (1894-1906)**

French captain Alfred Dreyfus (1859-1935) by the end of December 1894 was convicted on a life time prison on the Devil Island because of supposed espionage in favour of Germany. He was the first Jew who served in French general headquarter and was sentenced under a false accusations and phoney evidences. As he was false accused, whole affair stirred up French, but also European political relations again in 1897 when whole process has been revised. After incriminating evidences have been found which indicated that whole process was set up by the Government, in 1899 Dreyfus was granted an amnesty, but not until 1906 court of appeal abolished sentence and set Dreyfus free of all charges. In 1910 all his military ranks have been returned.

In this paper the author analyzes texts in Croatian and Serbian newspapers in a period 1894-1906. She shows in which way newspapers described Dreyfus, how they wrote about affair and did they identified Croatian Jews with Alfred Dreyfus as a Jew and traitor.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Godina LX
Zagreb 2007.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LX, str. 1-401, Zagreb 2007.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Suizdavač

Srednja Europa, d.o.o.

Redakcijski odbor

Slaven Bertoša, Mirjana Gross, Tvrko Jakovina

Ivan Kampuš, Franko Mirošević, Ivica Prlender

Tomislav Raukar, Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa *Historijski zbornik* su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Objavlivanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH

Grafička priprema i tisak:

Ibis-grafika, IV Ravnice 25, Zagreb